

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Jana Rolfová

Evakuace britských dětí za druhé světové války

Evacuation of British Children during World War II

Praha 2014

vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumis, M.A., Ph.D.

Chtěla bych poděkovat všem, kteří mě podporovali během psaní mé práce, a v neposlední řadě děkuji PhDr. Stanislavu Tumisovi, M.A., Ph.D. za vedení mé bakalářské práce a cenné rady.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Vrchlabí dne 28. 7. 2014

podpis

Abstrakt

Bakalářská práce analyzuje evakuaci dětí ve Velké Británii za druhé světové války. Soustředí se na otázky, jakým způsobem a za jakých podmínek evakuace probíhala. První kapitola se zaměřuje na vytváření evakuačních plánů před válkou a jejich vývoj. Dále práce rozebírá fáze evakuace a následnou péči o děti v příjmových oblastech. Poslední dvě kapitoly se soustředí na návrat dětí domů a reakce jich samotných i reakce jejich rodičů.

Klíčová slova

Evakuace, Velká Británie, děti, Londýn, druhá světová válka, bombové útoky.

Abstract

The bachelor thesis analyzes the evacuation of children in the Great Britain during the Second World War. It focuses on the question of what and under what conditions the evacuation took place. In the first chapter, the thesis is focused on creating evacuation plans before the war and their development. The thesis also analyzes the evacuation phases and follow-up care for children in the areas of income. The last two chapters deal with children's return home and their reactions and reactions of their parents.

Keywords

Evacuation, the Great Britain, children, London, World War II, bombs attacks.

Obsah

Úvod	7
1. Plány evakuace před válkou	10
2. Etapy evakuace	24
2. 1. Evakuace v září 1939	24
2. 2. Evakuace v létě 1940	30
2. 3. Poslední fáze evakuace 1942-45	36
3. Příjmové oblasti	40
4. Návrat domů	45
5. Reakce dětí, rodičů a veřejnosti	52
Závěr	60
Seznam pramenů a literatury	62

Úvod

„Kdysi žily čtyři děti a jmenovali se Petr, Zuzana, Edmund a Lucie. Tento příběh vypráví tom, co se jim přihodilo, když byly poslány pryč z Londýna během války, kvůli bombardování. Ubytovány byly v domě starého profesora, který žil v samém srdci země, deset kilometrů od nejbližší železniční stanice a dvě míle od nejbližší pošty.“¹ Takto by mohly začínat příběhy tisíců dětí, které jejich rodiče odeslali do bezpečí. Většina z nich byla poprvé odloučena od své rodiny a poslána do míst pro ně neznámých. Pro některé z nich to byl začátek velkého dobrodružství, pro některé naopak noční můra.

Tato evakuační „akce“, která se odehrála ve Velké Británii za 2. světové války a plánovala se již několik let před jejím začátkem, byla ojedinělá a jedinečná. Plány evakuace byly navrženy tak, aby chránily civilisty, zejména děti, před riziky spojenými s leteckým bombardováním přesunutím do oblastí, jež byly považovány za méně nebezpečné.

Jak již vyplývá z názvu práce a prvních odstavců úvodu, zabývám se analýzou průběhu evakuací dětí. Nezaměřila jsem se na všechny děti, ale analyzovala jsem spíše evakuaci dětí školního věku nedoprovázených svými rodiči, a to především v oblasti Anglie. Krátce jsem se zaměřila i na evakuaci dětí do zámoří a problematiku evakuace a ubytování matek s dětmi. Nezabývala jsem se sociální politikou a jejím vývojem.

Práci jsem rozdělila do pěti kapitol. V první rozebírám plánování evakuace v období před válkou. Mým cílem při psaní této kapitoly bylo analyzovat důvody evakuace, kdy přesně se vláda Velké Británie rozhodla pro organizovaný přesun osob do bezpečí, jak dlouho vytváření plánů trvalo, s čím se při plánování setkala a co vše bylo potřeba udělat, aby evakuace byla alespoň zčásti úspěšná. Ve druhé kapitole jsem pojednala o tom, v jakých časových úsecích a za jakých podmínek evakuace probíhala. Kolik rodičů nechalo své děti evakuovat a zda evakuační a bezpečné oblasti zůstávaly stále stejné. V následující kapitole jsem se zaměřila na příjmové zóny a péči, kterou měly dětem poskytnout. Tak jako se vytvářely plány pro evakuaci dětí do bezpečí, obdobné plány se připravovaly pro návrat dětí domů. Tím se zabývá další kapitola. Poslední část mé práce je věnována reakcím dětí, jejich rodičů a veřejnosti. Co prožívaly děti po příjezdu do nových domovů a jaký byl jejich nový

¹<http://www.livingwaterschurch.ws/Books/books/Lewis,%20C.S.%20Lewis%20-%20The%20Chronicles%20of%20Narnia.pdf>, LEWIS, C. S. *Letopisy Narnie – Lev, čarodějnice a skříň*. 8. 7. 2014.

život. Jak se vyrovnávali rodiče s odloučením svých dětí. Co příjem dětí znamenal pro osoby, které je přijaly pod svou střechu.

Při zpracovávání dané tematiky jsem vycházela z analýzy historických pramenů. Předpokládala jsem však větší množství primární a sekundární literatury zabývající se tímto tématem. Poznatky získané z výše uvedených zdrojů mi pomohly vytvořit si určitý celistvý pohled na evakuaci dětí. Při kompletaci práce jsem postupovala chronologicky, neboť se mi to zdálo nejvíce vhodné.

Ačkoli se dané téma týká pouze prostoru a občanů Velké Británie, předpokládám, že se rozbořem britské evakuace zabývaly i jiné evropské země. V České republice je však téma evakuace britských dětí z velké části nezpracované, a proto zde nejsou dostupné zdroje, ze kterých je možno čerpat. Z tohoto důvodu jsem zpracovávala pouze anglickou literaturu a prameny, pro které bylo nutné vyjet do Velké Británie, konkrétně do Národního archivu v Londýně, Kew a také do Univerzitní knihovny v Cambridgi. Při jejich výběru jsem se soustředila na ty, které se převážně týkaly dětí školního věku: vládní plány evakuace, přeprava dětí, ubytování pro děti (soukromé domy, hostely, kempy), instrukce péče o děti, a také číselné údaje evakuace. Velká většina těchto pramenů není digitalizovaná, proto bylo nutné je nafotit. K mému štěstí bylo možné do všech pramenů, které jsem si vyhledala, nahlédnout.

Z literatury mi byla velkou oporou kniha *Problems of social policy* od R. M. Titmuse, vydaná v Londýně v roce 1950, která dopodrobna zpracovává téma evakuace, ale též život ve Velké Británii za druhé světové války. Při studiu dalších odborných publikací jsem došla k závěru, že jejich autoři z velké části čerpali z výše zmíněné knihy. Jejich hlavní přínos spočíval v zaznamenání osobních výpovědí a vzpomínek některých zúčastněných osob – dětí i dospělých. Jejich prožitky těchto historických událostí jsou cenným zdrojem informací pro pochopení celého evakuačního procesu. Při psaní své práce jsem tyto jejich výpovědi převážně citovala z *Evacuee: Evacuation in wartime Britain 1939 – 1945*. od M. Browna a z *The children's war. Evacuation 1939-1945*. od R. Inglis. Obě publikace jsou spíše sekundární literaturou, ovšem osobními výpověďmi je lze zařadit do oblasti orální historie. Nesmíme však zapomínat, že sepsaná orální historie je vyjádřením subjektivních názorů, a proto ji nelze vždy za plně věrohodnou.

Do evakuačního procesu též patří i konečný návrat dětí domů. Tomuto tématu se však věnoval více jen výše zmíněný R. M. Titmuss. Ostatní autoři se této závěrečné etapy jen letmo dotkli a soustředili se především na průběh evakuace a zajištění evakuovaných dětí.

1. Plány evakuace před válkou

Myšlenka evakuace, plánovaného a spořádaného přesunu obyvatelstva ze zranitelných oblastí do bezpečnějších částí země, se objevila již na počátku 1. světové války.² Tato myšlenka sílila s ohledem na postupný vývoj aviatiky a s teoriemi o možné další budoucí válce. Cílem bylo zabránit panice, chaosu a snížit počet obětí na minimum.³

V roce 1924 byla ustanovena ARP Komise (*Air Raid Precautions Committee*)⁴ neboli Výbor na obranu proti leteckým útokům v čele se sirem Johnem Andersonem. V prosinci 1925 tato komise předložila první zprávu, v níž byl určen za hlavní cíl bombového útoku Londýn jakožto hlavní město a další dva základní body:

- „Není možné přemístit většinu činností běžně prováděných v Londýně.
- Národ nemůže dále existovat, pokud bombardování tyto činnosti ukončí.“⁵

Komise si byla vědoma, že bude potřeba obrovského úsilí a času na vypracování plánu, proto požádala o pomoc ministerstvo zdravotnictví a dopravy a také ministerstva školství a obchodu. Poukázala též na dopady ztráty civilistů. Pokud by byly obrovské, mohlo by to mít katastrofální důsledky pro národní morálku. Proto vláda nebránila soukromým evakuacím. Obyvatelstvo rozdělila do dvou skupin: lidé, kteří mohli plně pracovat a zapojit se do válečného procesu; do druhé skupiny byly zahrnuty děti, ženy, staří a nemohoucí.⁶ Evakuace se zaměřila na chudší části města, kde žili obyvatelé s nízkým či žádným příjmem, zámožnější lidé byli schopni se evakuovat sami. Židé a cizinci byli evakuováni mezi prvními, aby se zabránilo panickému chaosu a podrývání morálky. Dále vláda navrhovala vytvořit plány pro přesun a zabezpečení uměleckých děl, národních pokladů, historických a důležitých záznamů. Toto schéma se stalo základem pro pozdější a širší plánování. Komise rozhodla, že

² NICHOLSON, V. H., *Prisoners of War. True stories of evacuees: Their lost childhood*. Londýn, 2000. Str. 25.

³ Za války bylo zabito zhruba 1400 obyvatel díky náletům letadel a vzducholodí. WELSHMAN, J., *Churchill's children. The Evacuee Experience in Wartime Britain*. New York, 2010. Str. 18

⁴ Pod záštitou Výboru národní obrany. BROWN, M., *Evacuee: Evacuation in wartime Britain 1939 – 1945*. Stroud, 2000. Str. 1.

⁵ Tamtéž.

⁶ Tamtéž.

evakuace je potřebná a žádoucí, soustřeďuje se na určité skupiny populace a měla by být dobrovolná.⁷

V roce 1931 vláda vytvořila první výbor pro záležitosti evakuace⁸ pod vedením sira Warrena Fischera. Konzultace probíhaly s ministerstvem vnitra a předpokládalo se, že vedení evakuace bude probíhat ve spolupráci s policií. V roce 1932 sir Stanley Baldwin informoval Dolní sněmovnu o pokračující práci na plánech evakuace. „*Nebudu předstírat, že nepřipravujeme preventivní opatření v této zemi. Udělali jsme to. Proběhlo vyšetřování, v tichosti a dosud bez jakékoliv publicity, ale vzhledem k času, který je potřeba, nesmí být naše opatření v současných světových podmínkách nedbalá*“.⁹ Od roku 1933 se evakuace plánovala jako součást systému civilní obrany.

V červnu 1933 evakuační výbor dokončil příručku o opatření proti leteckým náletům a prezentoval ji ARP komisi. O pár měsíců později byl zhotoven obranný plán Londýna. V červnu 1934 evakuační výbor dokončil svou zprávu. Nikdo nezpochybňoval potřebu Londýn evakuovat. Zhruba 3 500 000 lidí, asi 75% celého Londýna, si přálo být evakuováno.¹⁰ Menší pozornost se věnovala mnohem složitější otázce: kdo přijme „migrující“ Londýňany a jak budou zajištěni. Bylo proto nutné porušit pravidlo mlčenlivosti. Sir Baldwin v Dolní sněmovně v roce 1934 řekl: „*S ohledem na ochranu našeho civilního obyvatelstva byly naše plány drženy v tajnosti bez větší publicity, jak jen to bylo možné. Další fáze proto zahrnuje komunikaci s místními orgány, s veřejnými službami a se všemi, na které by tato zodpovědnost mohla padnout ve stavu nouze. Proto je potřeba hlavně tyto pokyny sdělit veřejnosti*“.¹¹ Když však Dolní sněmovna měla vyjádřit názor na otázky evakuace, ubytování, zajištění základních potřeb, odpovědí bylo, že samotná evakuace se stále zvažuje. V dubnu 1935 ARP komise ustanovila povinné vzdělávání veřejnosti ve věcech civilní obrany, zejména ve znalostech o protiplynových opatřeních.¹²

V lednu 1937 se štáb pro letovou kontrolu snažil odhadnout rozsah případného německého leteckého útoku. V polovině roku 1937 byla zpráva evakuačního výboru z roku 1934 shledána zastaralou, nemluvě o tom, že zatím neproběhla žádná diskuse s těmi, kteří by

⁷ Tamtéž, str. 2.

⁸ HOLMAN, B., *The Evacuation: A Very British Revolution*. Oxford, 1995. Str. 2.

⁹ TITMUSS, R. M., *Problems of social policy*. Londýn, 1950. Str. 24.

¹⁰ NICHOLSON, c. d., str. 24.

¹¹ TITMUSS, c. d., str. 24.

¹² INGLIS, R., *The children's war. Evacuation 1939-1945*. Glasgow, 1989. Str. 4.

měli evakuované osoby přijmout. Přímou se vnucovaly otázky typu: Které osoby by měly být poslány do bezpečí? Které oblasti lze považovat za bezpečné? Kde leží hranice bezpečnosti? Bude mít policie dost mužů, aby evakuaci zvládla? Odpovědi na tyto otázky zůstávaly nejasné.

V listopadu 1937 vláda představila program protiletadlových opatření. Vyvíjela tlak na Dolní sněmovnu, aby do tohoto plánu zahrnula i položku evakuace, jež byla nakonec do projektu zahrnuta, ale pouze jako dodatek, neměla rovnoprávnou hodnotu. Za její přípravu nesly zodpovědnost místní autority. Ministr vnitra sir John Simon prohlásil, že je na vládě, aby rozhodla. „*Výbor pro národní ochranu se aktivně podílí na tomto problému. Plány již existují, máme však v úmyslu je více do detailu propracovat a budou připraveny pro případy nouze. Otázka evakuace je koneckonců v našich myslích velice živá*“.¹³ Ministr vnitra stanovil, že vláda bude přijímat zprávy od všech místních autorit a asistovat při přípravách evakuačních plánů. „*Považujeme otázku evakuace za velice urgentní. Je naším úmyslem, aby všechny místní úřady nastínily svá evakuační schémata, a vláda, bude působit jako koordinační orgán*“.¹⁴

Tuto zprávu odeslalo ministerstvo školství všem místním úřadům v lednu 1938. Konstatovala, že všechny oblasti, jež budou shledány nebezpečnými kvůli možným náletům letadel, a všechny školy na tomto území budou zavřeny a evakuovány, dokud nebezpečí potrvá. Místní úřady požádají ministerstvo vnitra o radu při přípravách evakuace a o povolení evakuovat. Tyto plány však byly stále formulovány v té nejzákladnější podobě a místní úřady byly více než neklidné. Dne 10. května schválila londýnská rada rozhodnutí o pravidlech evakuace dětí školního věku.¹⁵ O dva dny později ministerstvo vnitra odmítlo žádost o průzkum možností ubytování a opět zopakovalo, že problém evakuace se podrobně zkoumá. Proto se vláda 26. května 1938 rozhodla jmenovat komisi po záležitosti evakuace pod vedením sira Johna Andersona,¹⁶ aby „*zkoumala různé aspekty problému přesunu osob z oblastí, které by mohly být vystaveny bombovému útoku*“.¹⁷ Komise se sešla následující den a odsouhlasila, že evakuace dětí je nejdůležitější a prvořadá, a bude také nejsnazší ji zorganizovat. Jeden z mnoha návrhů, který byl předložen Andersonově komisi, prosazoval

¹³ TITMUSS, c. d., str. 26.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ INGLIS, c. d., str. 4.

¹⁶ PARSONS, M., STARNES, P., *The Evacuation, the true story*. Peterborough, 1999. Str. 13.

¹⁷ Dalšími členy komise byli: Sir P. Harris, M. P., Dr. Haden Guest, M. P., a pplk. G. Doland, M. P. TITMUSS, c. d., str. 27.

postavení „táborových škol“ na venkově; každá chata školní osady by čítala několik stovek dětí a u každé budovy by byl uložen materiál pro stavbu dalších chat. V případě nutnosti by tak osada mohla pojmout více dětí. V době míru by se v každém táboře střídalo několik škol, aby za války byly děti již seznámeny s táborem a jeho okolím.¹⁸

Vláda zůstávala nadále pod tlakem, aby nastínila návrh definitivního plánu. Ministerstvo vnitra se ale vyjádřilo vyhybavě. *„Tato otázka vyvolává mnoho dalších, i když jsou plány zhruba načrtnuté, neradi bychom se rozhodovali pro jeden z nich, dokud nebudeme znát názor veřejnosti“*.¹⁹

Andersonova komise vyslechla 57 svědectví a obdržela materiály od ministerstva letectví, zdravotnictví, školství, práce a vnitra. Ministerstvo vnitra připravilo memorandum, jež hodnotilo vývoj událostí týkajících se civilní obrany a evakuace od roku 1934. K tomu také připojilo dodatek o stále nevyřešených záležitostech. Prohlásilo: *„Proveditelnost každého evakuačního plánu závisí na detailech jeho přípravy. Dokud se tyto detaily nevypilují, nepředloží se k diskusi s veřejností a neprokonzultují se s dotýcnými úřady, žádný evakuační plán nemůže být spuštěn.“*²⁰ V létě 1938 se projekt evakuace a otázky civilní obrany staly předmětem diskusí s veřejností a tiskem. Andersonova komise věděla, že je potřeba s plány evakuace spěchat. Tato komise předložila zprávu 26. července parlamentu.²¹ Vláda se zprávou souhlasila a kladla zvláštní důraz na následující body:

- *„Z vojenských či jiných důvodů může vláda požadovat po ohrožených osobách, aby opustily daný prostor.*
- *Evakuace by neměla být povinná.*
- *Podpora národního válečného úsilí.*
- *Dodávky základních potřeb civilnímu obyvatelstvu.*
- *Produkce velkých průmyslových měst musí být udržována.*
- *Je žádoucí, aby vláda poskytla organizovaná zařízení pro evakuaci značného počtu osob z určitých průmyslových oblastí.*
- *Přijetí evakuovaných osob v soukromých domech se základními potřebami se uskuteční pod správou určeného ubytovacího úřadu.*

¹⁸ BROWN, c. d., str. 4.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ TITMUSS, c. d., str. 27.

²¹ *The National Archives*, London – Kew, ED 135/4.

- *Přípravy ubytování vyžadují detailní zpracování rozčlenění evakuovaných osob v ubytovacím zařízení, aby se tak předešlo zbytečným problémům pro evakuované osoby nebo jejich ubytovatele.*
- *Počáteční náklady evakuace by měly být hrazeny vládou, ale evakuované osoby, které si mohou dovolit přispět, by tak měly učinit.*
- *Rodiče, kteří si přejí poslat své děti pryč, ať tak nečiní sami.*
- *Jsou vytvořena zvláštní opatření pro děti školního věku; ty se budou přesunovat v určených skupinách z jejich škol pod vedením učitelů“.²²*

Stále bylo co zdokonalovat, ale základní pravidla byla pevně stanovena. Andersonova zpráva kladla zvláštní důraz na ubytování. Hrozilo podle ní riziko přelidnění v oblasti severní Anglie a Skotska. Otázka plateb za poskytnutí azylu evakuovaným dětem se považovala za kontroverzní. Výbor musel vymyslet standardní cenu za ubytování dětí různého věku. „*Informovali jsme londýnskou radu, že za každé ubytované dítě se zaplatí 10 šilinků a 6 pencí za týden*“.²³ O stravování však ve zprávě nepadla ani zmínka. Na závěr Andersonova komise doporučila, aby každý místní úřad dodal informace o své ubytovací kapacitě.

Na začátku září ministerstvo obrany návrhy Andersonovy komise přijalo a předmět evakuace dále zkoumalo. Sir Samuel Hoare rozhodl, že v těchto podmínkách nelze Andersonovu zprávu publikovat, ale souhlasil s přípravou detailního plánu, jímž se zabývala nově zřízená evakuační komise pod správou ministerstva obrany. Události, které následovaly, nicméně situaci změnily. Německo si nárokovalo část území Československa, Sudety. Československo jeho nárok odmítalo. Obě země se připravovaly na válku a Británie s Francií se snažily přivést je k jednacímu stolu. Vláda začala rychle chystat obranná opatření. Na základě Andersonovy zprávy, později známé jako Plán 1, se spěšně přijalo evakuační schéma pro londýnské děti. Dne 22. září 1938 se konala konference v Chelmsfordu. Představitelé oblasti Essexu požádali, aby ubytovali zhruba 600 000 dětí z hlavního města. O 4 dny později se vláda obrátila na Ženskou dobrovolnickou organizaci²⁴, aby pomohla každému místnímu úřadu ve sčítání domů, které mohou přijmout evakuované. Tento průzkum objevil skoro 5 milionů míst v náhradních ubytovnách. Dne 29. září 1938 vláda oznámila evakuaci 2 milionů lidí z Londýna, jednu čtvrtinu z nich tvořily děti školního věku. Lidé se s rodinami nicméně

²² *The National Archives*, London – Kew, ED 135/4.

²³ V té době hodnota 1 libry=20 šilinků, 1 šilink=12 pencí. Tamtéž.

²⁴ Vznikla 18. června 1938, rekrutovala ženy ze služby civilní obrany. BROWN, c. d., str. 4.

začali přesouvat sami, železnice hlásila velký počet lidí mířících do Walesu nebo na západ země. Dne 30. září vláda zahájila oznámenou evakuaci, ten den však byla podepsána Mnichovská dohoda a evakuace byla proto odvolána.²⁵

Po podepsání Mnichovské dohody se vláda rozhodla zprávu Andersonovy komise zveřejnit a rady v ní obsažené byly přijaty velice dobře. V říjnu *Economist* napsal: „*Komise odvedla dobrou práci, ale trvalo dva roky, než vláda souhlasila s jejími upřímnými kritiky, kteří ji přesvědčovali o nutnosti evakuace.*“²⁶ Dne 3. října Dolní sněmovna posuzovala zatím odvedenou práci. Obvinila vládu, že nemá žádnou evakuační strategii nebo plány, když je země na pokraji války. Sir Samuel Hoare odpověděl: „*V otázce evakuace mají plány pevný základ, ale pokud bychom byli nuceni uvést je do provozu, mohly by fungovat nedostatečně.*“²⁷ Navzdory této sebejisté odpovědi vládlo ve Whitehallu znepokojení. Okamžitě po ukončení mnichovské krize vyzvalo ministerstvo obrany představitele dalších ministerstev k přezkoumání opatření přijatých v době krize. Ministerstvo školství a zdravotnictví připravilo společné prohlášení, v němž vyjadřovaly názor, že ministerstvo vnitra není vhodná autorita ke zpracování plánů evakuace. Zdůrazňovalo se v něm, že evakuování v příjímacích oblastech potřebují především ubytování, vzdělávání a zdravotnictví. Koordinace evakuace by tedy měla příslušet ministerstvům zajišťujícím tyto potřeby. Co se týče oblastí určených pro evakuované, hlavní břemeno práce měla nést města, městské a venkovské oblasti, tedy samosprávné instituce, které nemají přímou spojitost s ministerstvem vnitra.²⁸

Chování veřejnosti za mnichovské krize patrně vyvrátilo vládní obavy z porušení morálky. Objevovaly se samozřejmě příznaky paniky, jež byly vnímány negativně jako třeba ukvapené přesuny lidí do Walesu a spěchající auta z Londýna. Nedostatek vládních oznámení o evakuačních plánech do večera 29. září 1938 nezmírnil stav napětí, který převládl. Uspěchaná distribuce plynových masek a kopání zákopů také ke klidu nepřispívalo. Vláda měla ze situace za mnichovské krize dojem, že nelze spoléhat na veřejnou morálku. Vztahy mezi kabinetem a veřejností nebyly v tomto období nejlepší, chyběl dostatek vedení, pokynů

²⁵ ANDERSON, J., *Children of the war years. Childhood in Britain during 1939 to 1945*. Londýn, 2008. Str. 8.

²⁶ TITMUSS, c. d., str. 29.

²⁷ TITMUSS, c. d., str. 30.

²⁸ Dříve ve spojení s evakuací hrála důležitou roli morálka a ministerstvo, které zodpovídalo za udržení veřejného pořádku. První komise pro evakuaci z roku 1931 doporučovala radu hrabství a hlavní město hrabství jako hlavní autority. Tyto autority byly zodpovědné za policii a samozřejmě byly v kontaktu s ministerstvem vnitra. TITMUSS, c. d., str. 31.

v základních věcech a celkově převládal pocit neklidu a nespokojenosti, že vládní plány pro civilní obranu nebyly zcela vypracovány.²⁹

Vláda proto po vyhodnocení situace rozhodla, že odpovědnost za evakuaci se přesune na ministerstvo zdravotnictví. Dne 14. listopadu převzalo přípravy evakuačních plánů ministerstvo zdravotnictví. Sir John Anderson zodpovídal za řízení civilní obrany jako ministr pro záležitosti koordinace služeb civilní obrany.³⁰ Ministerstvo zdravotnictví okamžitě začalo pracovat na převedení principů Andersonovy zprávy do funkčních plánů. Úředníci ustanovili nové oddělení složené ze zaměstnanců ministerstva zdravotnictví a školství. Toto oddělení, později posílené o člena londýnské rady, neslo odpovědnost za detailní vypracování plánů, průběžně se radilo, konzultovalo s dalšími ministerstvy či úřady. Krátce po převzetí kontroly nad evakuačními plány zřídilo ministerstvo zdravotnictví poradní výbor pro evakuaci školních dětí, jenž byl složen z představitelů místních orgánů, ze sdružení orgánů školské správy a z učitelských profesí. Výbor se pravidelně scházel a měl klíčový význam v poradenství pro úředníky ministerstva. Za přípravu plánů evakuace ve Skotsku bylo také zodpovědné ministerstvo zdravotnictví a organizace přípravy evakuačních plánů probíhala ve stejném duchu jako v Anglii. Také zde působil poradní výbor, který měl být nápomocen ministerstvu.³¹

Plány evakuace byly z velké části založené na doporučeních Andersonovy zprávy a uvedeny do provozu po vypuknutí války. Jedním z prvních úkolů bylo rozdělit Británii do tří zón: oblast ohrožení, neutrální oblast a bezpečná zóna pro ubytování evakuovaných.³² Tento úkol byl splněn v lednu 1939, ale ještě nebyl schválen. Přes 200 orgánů místní samosprávy v Anglii a Walesu požadovalo změnit status z bezpečné zóny na neutrální. Dalších 60 místních úřadů se považovalo za ohroženou oblast. Většina těchto požadavků na změnu statusu byla zamítnuta. Otázka rozčlenění země se konzultovala s ministerstvem obrany. Všichni měli na paměti, že se musí najít ubytování pro 3 500 000 lidí v Anglii a ve Walesu a 400 000 ve Skotsku. Převládal názor, že pokud se bude hodně ustupovat místním úřadům ve změně statusu oblasti, mohlo by se stát, že bude více evakuovaných lidí než ubytovacích míst a pak by se problém ubytování stal neřešitelným.³³

²⁹ Tamtéž.

³⁰ PARSONS, M., STARNES, P., c. d., str. 14.

³¹ TITMUSS, c. d., str. 32.

³² *The National Archives*, London – Kew, ED 135/4.

³³ TITMUSS, c. d., str. 32.

Plán 2, jak jej nazývalo ministerstvo zdravotnictví, rozděloval Británii na 3 oblasti: v ohrožených se počítalo s 11 miliony osob, v oblastech neutrálních se 13 miliony a v bezpečných s 16 miliony.³⁴ Po změnách učiněných na základě požadavků místních úřadů počet osob z evakuovaných oblastí narostl o 10%, tento plán či změna Plánu 2 byla pojmenována jako Plán 3. Oba vstoupily v platnost v září 1939. Klíčovou se jevila otázka: kdo má být evakuovaný? Které skupiny osob by měly být přesunuty? Vláda na základě zkušeností z podzimu 1938 rozhodla, že prioritní jsou tyto skupiny osob:

- *„Děti školního věku, které budou evakuovány ve skupinách ze svých škol a pod vedením svých učitelů.*
- *Mladší děti, doprovázené svými matkami nebo jinými za ně odpovědnými osobami.*
- *Nastávající matky.*
- *Dospělí nevidomí a invalidní osoby, pro něž je přesun možný“.*³⁵

Otázkou však zůstávalo, zda si tyto skupiny budou přát být evakuovány. Ačkoli pro plány byly tyto osoby a děti prioritní, přesun do bezpečných zón byl stále dobrovolný. Anderson k tomu se své zprávě poznamenal: *„Bez ohledu na plány vlády je třeba předpokládat, že zde bude ‚exodus‘ z oblastí, které budou podrobeny opakovaným útokům ze vzduchu. Měřítko tohoto ‚exodu‘, nelze přesně předvídat. Muži a ženy, jež mají zaměstnání důležité povahy, by měli vytrvat a zůstat, a vláda je k tomu musí nabádat. Otevřený přístup k evakuaci by proto měl být zejména mezi těmi, jejichž přítomnost není až tak důležitá. Předpokládáme, že za normálních okolností se vláda nebude pokoušet násilím zadržet osoby, které chtějí opustit ohroženou zónu. V případě velkého počtu osob hodlajících opustit ohroženou oblast je nemožné bránit jim v odchodu, i kdyby to bylo žádoucí. Také předpokládáme, že se nebude požadovat po lidech, aby odešli, pakliže si přejí zůstat. Některé oblasti by mohly být zcela evakuovány z vojenských důvodů nebo z důvodů jim podobných, například jako je riziko záplav. Domníváme se, že na rozdíl od těchto zvláštních případů veřejné mínění nebude akceptovat jakýkoliv systém pro povinný přesun z jejich domovů.“*³⁶ V tomto případě byl mnohem těžší úkol plán vytvořit, než jej převést do praxe. Tzn. vytvořit schéma, které je propracované do detailů a kde je potřeba počítat s mnoha proměnnými.

³⁴ *The National Archives*, London – Kew, ED 135/4.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ TITMUSS, c. d., str. 34.

Komise musela předpokládat několik milionů různých reakcí jednotlivců žijících v rozdílných prostředích. Za mnichovské krize se k evakuaci přihlásilo 83% londýnské populace. Komise odhadla, že musí vytvořit plány pro 80% populace každého města a oblasti určené k evakuaci. Těchto 80% se použilo například na města jako Glasgow, Liverpool, Edinburgh, Londýn a oblast střední Anglie. Znamenalo to zajištění dopravy, jídla, ubytování a řady dalších věcí. V zaokrouhlených číslech zhruba tedy pro 4 miliony osob, jen v Londýně by se to týkalo 1 400 000 osob.³⁷

Od počátku se předpokládalo, že jediným řešením ubytování 3 milionů evakuovaných osob je umístit je v soukromých domech. Především ubytování pro matky s dětmi muselo být shledáno za slušné a čisté.³⁸ Dokonce i tábory, kempy a ubytovny byly ve velkém měřítku považovány za dobré pro malé děti. V lednu 1939 vláda předpokládala, že není dostatek času, peněz a pracovní síly postavit dostatek táborů, kempů. Před válkou a během ní měli všichni na paměti, že ubytování evakuovaných je jedna z nejdůležitějších věcí. Uvědomovali si však, že záměr ubytovat uprchlíky v soukromých domech by se setkal s averzí přijmout cizí osoby ve vlastním domě. Byla by to „invaze“ do rodinného života lidí. Tato averze se projevila dokonce ještě předtím, než evakuace začala. Veřejnost tlačila na ministerstvo zdravotnictví, aby tento záměr opustilo nebo změnilo. Naléhala na sira Johna Andersona a na ministra zdravotnictví, aby povolili stavbu táborů a kempů.³⁹

Vláda těmto požadavkům odolávala. Provedla alespoň jeden malý ústupek. V únoru odsouhlasila stavbu menšího počtu kempů. Mezivládní komise doporučila postavit 100 táborů. Dne 25. května 1939 vláda schválila zákon o stavbě evakuačních táborů. Úkol byl svěřen dvěma neziskovým veřejným organizacím, a to *National Camps Corporation Ltd.* a *Scottish Special Housing Association*.⁴⁰ Pro stavbu, údržbu a správu zhruba 50 táborů byla poskytnuta částka 1 200 000 liber. Každý tábor byl navrhnut tak, aby ubytoval 300 lidí. Všichni doufali, že stavba všech táborů bude dokončena do konce března 1940. Vláda je zamýšlela použít pro 3 různé situace: jako školní a prázdninové tábory v době míru; v době války jako ubytování pro evakuované bezdomovce či „náročnější případy“. Tábory byly

³⁷ *The National Archives*, London – Kew, ED 135/4.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ TITMUSS, c. d., str. 36.

⁴⁰ Tamtéž.

navrženy s ohledem na jejich použití v době míru nebo pro krátké období okupace. Pokud by měly být využity pro trvalé obydlení, bylo by nutné je k tomuto účelu přestavět.⁴¹

Vládní rozhodnutí postavit tábory nebylo změnou evakuační politiky, ubytování v soukromých domech stále zůstávalo jejím základem. Dokonce i když bylo jasné, že bude nedostatek těchto domů v bezpečných oblastech. Dne 5. ledna 1939 vláda rozhodla o průzkumu a sběru údajů ze všech bezpečných zón. Nejednalo se jen o situaci dostupnosti domů, ale i o jejich vlastníky.⁴² Bylo třeba získat povědomí o tom, kteří lidé budou připraveni přijmout děti buď samotné, nebo i s jejich matkami. Ministerstvo zdravotnictví zdůraznilo, že: „*Je samozřejmě žádoucí, aby co možná nejvíce dětí bylo ubytováno v domech, kde bude jejich přítomnost ochotně přijata.*“⁴³ V šetření bylo také zahrnuto, kolik osob je možno ubytovat v jednom domě. Standard v Anglii a Walesu byl 1 osoba/1 pokoj. Ale ve Skotsku, kde byl vážný nedostatek domů, byl standard 1 osoba nad 14 let/1 pokoj nebo 2 osoby pod 14 let/1 pokoj. Průzkum také započítal příliš staré, nemohoucí majitele domů nebo osoby, které kvůli svému zaměstnání nejsou většinu času doma. Tyto a mnoho dalších faktorů, jako například dostatečné zásoby vody, se musely zaznamenat a oznámit ministerstvu zdravotnictví.⁴⁴

Průzkum zaregistroval přes 5 milionů domů a 18 milionů osob. Šetření v bezpečných oblastech v Anglii a Walesu prokázalo, že na základě standardu 1 osoba/1 pokoj je možnost ubytování pro 6 050 000 osob. Ale ne všechna ubytovací zařízení byla v pořádku. Neobyvatelné domy či místnosti, nedostatečnost vodních zásob a další faktory nakonec prokázaly nemožnost ubytování v 1 250 000 pokojích. Tento údaj tudíž zmenšil počet osob na 4 800 000. Také se prokázalo, že někteří majitelé „rezervovali“ své domy pro své příbuzné a přátele, 1 100 000 pokojů bylo soukromě zamluveno.⁴⁵ V únoru 1939 udělalo přes 130 000 osob soukromá opatření a zajistilo si ubytování v pěti západních hrabstvích (Cornwall, Dorsetshire, Somerset, Wiltshire, Herefordshire). Pouze 65 000 lidí si zajistilo ubytování ve východní části Anglie. Procento rezervací ubytování bylo nejvyšší v oblastech Buckinghamshire (27%), West Sussex (26%), Berkshire, Herefordshire, Oxfordshire (25%), East Sussex (24%), Dorsetshire a Westmorland (23%). Nejnižší procento rezervací bylo zadáno v oblastech Northamptonshire a ostrov Ely (10%), Bedfordshire, Lincolnshire a East

⁴¹ Tamtéž.

⁴² JACKSON, C., *Who will take our children? The British Evacuation program of World War II.* Jefferson, 2008. Str. 20.

⁴³ *The National Archives*, London – Kew, MH 102/2736.

⁴⁴ BROWN, c. d., str. 8.

⁴⁵ WELSHMAN, c. d., str. 25.

Suffolk (11%). Souhrnem - nejvíce rezervací bylo zaznamenáno v oblastech s větším počtem velkých domů a nejméně v oblastech s malými domky.⁴⁶ Počet pokojů v hotelech a penzionech dosahoval zhruba 207 700, v únoru 1939 bylo rezervováno 8% z nich. Kempy a ubytovny nabízely 50 400 ubytovacích jednotek. Prázdných domů bylo 626 000, ale ne všechny tyto domy byly vhodné pro ubytování dětí a ty, které mohly být uzpůsobeny k bydlení, si zajistily londýnské obchodní společnosti.⁴⁷ Názor ministerstva zdravotnictví týkající se dětí byl pořád stejný, řešení spočívalo v ubytování v soukromých domech. Využitím všech ubytovacích jednotek, které nebyly soukromě zarezervovány, zůstalo v soukromých domech 3 700 000 míst. Ve Skotsku však byl problém soukromých rezervací větší, 21% pokojů bylo soukromě rezervováno (v Anglii a Walesu to bylo 18% pokojů), skotské procento bylo vyšší kvůli rezervacím obyvatelů Anglie.⁴⁸

Vláda se těchto soukromých rezervací obávala. Po několika debatách se ale rozhodla proti těmto krokům nic nepodnikat. Ačkoli by byla tato omezení důležitá, nemohla zastřít první velkorysou odpověď ze strany majitelů domů na vládní žádost o ubytování matek a dětí. Žádost či spíše prosba vlády o pomoc při ubytování matek a dětí poslaná skrze místní úřady se setkala s vřelou a srdečnou odezvou. Majitelé nabídli přijmout a postarat se o 2 250 000 samotných dětí školního věku v Anglii a Walesu a 300 000 ve Skotsku, přičemž bylo známo, kolik peněz majitelé obdrží za poskytnutí ubytování a stravy.⁴⁹

Po dokončení průzkumu přikročilo ministerstvo zdravotnictví k dalšímu kroku, a to k rozdělování evakuovaných osob do bezpečných oblastí. Místním úřadům bylo řečeno, kolik osob mají očekávat. Ministerstvo rozdělilo 3 miliony osob mezi stovky místních úřadů. Nebylo to lehké kvůli přebytku ubytovacích jednotek a jejich zeměpisné poloze. Dalším důležitým faktorem byly železnice. V dubnu byly vypracovány detailní jízdní řády. Dopravní pověřenci vyřešili dopravu ze železničních stanic do dohodnutého místa ubytování pro evakuované. Bylo to důležité hlavně ve venkovských oblastech Walesu nebo Skotska, kde většina železničních stanic byla daleko od ubytovacích míst.⁵⁰

⁴⁶ PARSONS, M., STARNES, P., c. d., str. 21.

⁴⁷ TITMUSS, c. d., str. 38.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Příspěvky za poskytnutí ubytování a stravy na týden byly podle návrhu následující: za jedno dítě školního věku 10 šilinků a 6 pencí; 8 šilinků a 6 pencí pokud bylo více dětí. Za přijetí dítěte (doprovázeného matkou, věku nižšího než školní) byla stanovena cena 5 šilinků za dospělého a 3 šilinky za dítě. Cena 5 šilinků byla stanovena i pro učitele a pomocné pracovníky. TITMUSS, c. d., str. 39.

⁵⁰ *The National Archives*, London – Kew, ED 135/4.

Od ledna 1939 ministerstvo zdravotnictví, místní úřady a londýnská rada vypracovávaly plány všech druhů mimořádných událostí, které by mohly očekávat při evakuaci skoro 3 milionů osob. Přípravám dominovala hlavně evakuace Londýna a vědomí naléhavosti situace. Evakuační oddělení ministerstva zdravotnictví popoháněl strach, že evakuační plány pro Londýn nebudou včas hotové. Čas se stal důležitým faktorem. Evakuační oddělení mělo obavy o Londýn při velkém leteckém útoku, v tomto případě by evakuace musela proběhnout ne za 4 dny, ale za pouhé 2 dny. Tyto obavy také sdíleli úředníci londýnské rady. Největší obavy měly samozřejmě o evakuaci matek a dětí, tyto osoby se musely evakuovat co nejrychleji a za každou cenu. Problémy, jež by mohly následně nastat ať už s ubytováním nebo sociálním zabezpečením, by se vyřešily později.⁵¹

Zatímco evakuační komise při ministerstvu zdravotnictví v Londýně a Edinburghu plánovala a zodpovídala za evakuační plány, místní úřady se věnovaly a řešily detaily plánů.⁵² V ohrožených zónách měla tuto funkci a koordinaci plánů na starosti města a oblastní úřady. Za Londýn a celou metropolitní oblast zodpovídala londýnská rada hrabství. Rada byla zodpovědná nejen za město, ale i za koordinování dopravy a dalších opatření v přilehlých 11 městských obvodech. V červenci k těmto oblastem přibýlo dalších 19 obvodů a řízení úřadů v okolních oblastech. V ostatních částech země, pokud byla evakuační zóna za hranicemi jednoho místního úřadu a zasahovala do jurisdikce jinému, oba úřady na plánech pracovaly společně.⁵³

V bezpečných oblastech v Anglii a Walesu ležela hlavní zodpovědnost na městských radách a oblastních úřadech.⁵⁴ Ministerstvo zdravotnictví považovalo otázku ubytování za starost místních úřadů. V Anglii a Walesu rady hrabství většinou fungovaly jako koordinační střediska.⁵⁵ Na základě svých pravomocí se zabývaly mnoha aspekty příjmu evakuovaných v oblasti školství, zdravotnictví a veřejné podpory. V některých hrabstvích byl zapotřebí promyšlený postup. Ministerstvo zdravotnictví proto požádalo rady hrabství o přípravu konferencí pro všechny „přijímací“ úřady v jejich hrabstvích, měly také za úkol pozvat dopravní a „odesílací“ úřady, s nimiž byly evakuací spojeny. Cílem bylo prodiskutování

⁵¹ TITMUSS, c. d., str. 40.

⁵² *The National Archives*, London – Kew, ED 135/4.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Ve Skotsku byly za příjem evakuovaných a jejich následné ubytování zodpovědné městské rady a úřady hrabství. Tamtéž.

⁵⁵ Ve Skotsku rady hrabství řídily vše. Tamtéž.

všech plánů v každém hrabství. V Anglii a Walesu bylo pouze 1 100 samostatných a svébytných „přijímacích“ úřadů.⁵⁶

V dubnu 1939 v Dolní sněmovně při debatách o zákonu civilní obrany ministerstvo zdravotnictví informovalo o postupném vývoji evakuačních plánů. Sněmovna vznesla požadavek týkající se rozšíření evakuace pro dospělé, a to z oblasti východního Londýna. Ministr zdravotnictví nicméně zdůraznil limitující faktory ubytování a dopravy a odmítl zasahovat do příprav plánů, jež mají hlavně zajistit evakuaci dětí a matek. Vládou znovu projednávala finanční stránku evakuace. Dodatečné výdaje ze strany místních úřadů měly být placeny ze státní pokladny, ale napřed je musela schválit vláda. Místní úřady byly povinné zapojit se do přípravy a uskutečnění evakuačních plánů pod vedením ministerstva zdravotnictví a státního tajemníka pro Skotsko. Tito ministři dostali pravomoc požadovat soukromé domy pro ubytovací účely. Bylo stanoveno, do jaké míry držitelé těchto domů odpovídají za stravu a péči pro každé dítě, které je v domě ubytované.⁵⁷

Aby evakuace skoro 3 milionů osob byla úspěšná, bylo potřeba hodně spolupracovat. Na jaře a v létě 1939 byl kontakt mezi ministerstvem zdravotnictví a londýnskou radou opravdu častý. Rada se aktivně zapojila do plánování přesunu evakuovaných na železnicích. Bylo potřeba kontroly, zda se všichni evakuovaní dostali do „sběrné“ vlakové stanice, z níže je poté dovezli k hlavnímu vlaku, který mířil do bezpečných oblastí.⁵⁸ Pro spolupráci s železnicemi byli pověřeni úředníci londýnské radnice. Rada jmenovala vedoucí pracovníky, kteří měli na starosti přípravu a uskutečnění evakuačních plánů ve svém přiděleném obvodu v Londýně. Těchto pracovníků bylo 12 a dohromady měli pod svým velením na 20 000 učitelů, 1000 státních úředníků a přes 20 000 dobrovolníků. Museli informovat těchto 41 000 pracovníků o úlohách vedoucích evakuovaných skupin, zdravotních sester, železničních zaměstnanců, policistů a dalších osob zapojených do evakuace na vlakových nádražích. Každý z těchto vedoucích pracovníků byl také zodpovědný za registraci matek a dětí ve svém obvodu. Matkám s dětmi doporučovali zaregistrovat se v nejbližší základní škole. Učitelé dobrovolně ve velkém počtu fungovali jako registrátoři. Autority vytiskly příručku obsahující 84 otázek se vzorovou odpovědí jako pomoc registrátorů. Tuto příručku vyhotovily ve dvou

⁵⁶ TITMUSS, c. d., str. 41.

⁵⁷ TITMUSS, c. d., str. 42.

⁵⁸ *The National Archives*, London – Kew, AN 2/13/17.

formách, jedna varianta byla pro vedoucího evakuované skupiny a druhá s radami na zadní straně byla určená matkám.⁵⁹

Všechna práce na evakuačních plánech pokračovala spěšně, a to nejen v Londýně, ale i v Glasgowě, Edinburghu, Liverpoolu, Hullu, Birminghamu, Southamptonu a jiných městech. Plány se samozřejmě v detailech lišily, ale základ zůstal stejný. S hrozbou přibližující se války (zabrání Československa v březnu 1939), se pozornost stále více upírala na plánování evakuace a odvedení matek a dětí do bezpečí. V květnu vláda rozhodla, že je vhodné publikovat podrobněji evakuační schéma. Požádala úřady, aby zjistily, kolik osob, které jsou v prioritních skupinách určených k evakuaci, si přeje být evakuováno. K překvapení úřadů, a jak to vyjádřilo ministerstvo zdravotnictví, výsledek byl „*zklamáním*“.⁶⁰ Navzdory naléhavým výzvám vlády, organizovaným setkáním rodičů a propagandě bylo číslo registrovaných velice malé, a to nejen v Londýně, ale i v jiných částech země.

Ministerstvo zdravotnictví, znepokojené reakcí lidí, požádalo úřady, aby na obyvatelstvo apelovaly znovu a tentokrát důkladně dům od domu. Došlo k určitému zlepšení v registraci dětí školního věku. V Londýně údaj registrací vzrostl na 69% (v porovnání s 83% po mnichovské krizi), Liverpool zaznamenal 65%, Newcastle a Gateshead něco málo pod 80% a Glasgow 62%. Někde však byla čísla znepokojující, například v Sheffieldu se zaregistrovalo jen 15% dětí. Matek s dětmi pod 5 let se v ohrožených oblastech přihlásila jen jedna třetina. Když byla tato situace posouzena v polovině srpna 1939, vláda rozhodla, že se nebude nic měnit. Tyto registrace proběhly v době míru, počítalo se s tím, že po vypuknutí války bude reakce úplně jiná. Navíc se považovalo za možné, že procento žádostí o evakuaci bude vyšší než 80%, na nichž byly evakuační plány založené. Zejména pokud existovala možnost stále stoupajícího počtu soukromých rezervací ubytování. Vláda se rozhodovala, zda nemá zakázat soukromé rezervace. V srpnu, kdy napětí v Evropě rostlo, se rozhodla, že tak neučiní. V posledních chvílích před válkou vláda apelovala na veřejnost, aby nezmařila evakuační plány, které tak důkladně připravila.⁶¹

⁵⁹ TITMUSS, c. d., str. 43.

⁶⁰ TITMUSS, c. d., str. 44.

⁶¹ Tamtéž.

2. Etapy evakuace

2.1 Evakuace v září 1939

V brzkých ranních hodinách dne 1. září 1939 vláda začala s evakuací civilistů. Ministerstvo zdravotnictví vydalo prohlášení: „Rozhodli jsme se začít s evakuací dětí školního věku a dalších prioritních skupin osob, která je organizována podle vládního schématu. Evakuace, která bude dokončena za několik dní, je prováděna jako preventivní krok v tomto období pokračujícího napětí.“⁶² Evakuace s označením „Operation Pied Piper“⁶³ se do paměti veřejnosti vryla spíše pod názvem „Phoney War Evacuation“⁶⁴ neboli evakuace za falešné války, protože bombový útok začal až za 11 měsíců. Matky s dětmi a učitelé se skupinami dětí mířili na britský venkov do bezpečí ještě předtím, než byla válka 3. září vyhlášena.

Děti s plynovými maskami, oblečením zabaleným do balíčků z hnědého papíru, krabičkami jídla a jmenovkami kolem krku šly v pátek 1. září ráno do školy jako obvykle, ale učit se toho dne neměly. Děti byly u škol seřazeny do skupin (jednu skupinu tvořilo maximálně 50 dětí) a odvedeny svými učiteli a dobrovolnými pracovníky na vlaková nádraží. Více než 40 tisíc těchto pracovníků doprovázelo a pomáhalo ubytovat děti v bezpečných oblastech. Celkem 127 tisíc žen z dobrovolnické služby dohlíželo na hladký průběh jejich cesty až do konečné destinace. Vládní slogan „get the children away“⁶⁵ (dostaňte děti pryč) a napětí z blížící se války vedlo ženy a muže zapojit se do procesu evakuace. Navzdory této obětavé práci dostat matky a děti do bezpečných oblastí se vše neobešlo bez komplikací. Docházelo ke změnám v cílových destinacích. Do některých příjmových oblastí přijely jiné skupiny evakuovaných než ty, které byly očekávány. Namísto matek s dětmi se dostavili například chlapci ve věku sedmnácti let, zatímco nastávající matky nahradily děti školního věku.

Důvodem všech těchto potíží například v oblasti Londýna byl čas a vzdálenost. Děti se nejprve seskupily na jednom z 1600 shromažďovacích míst,⁶⁶ následně se přesouvaly do 172

⁶² BROWN, c. d., str. 14.

⁶³ ANDERSON, c. d., str. 12.

⁶⁴ <http://www.massobs.org.uk/downloads/Evacuation.pdf>, 25. 4. 2014.

⁶⁵ TITMUSS, c. d., str. 106.

⁶⁶ WELSHMAN, c. d., str. 46.

stanic metra, ze kterých pokračovaly do 98 hlavních shromažďovacích stanic.⁶⁷ Aby se zabránilo přetížení linek metra, musely se děti přemísťovat co nejrychleji, což ale znamenalo, že musely zaplnit vlaky bez ohledu na jejich určení. V důsledku toho se školní skupiny dětí rozdělovaly.⁶⁸ Ministerstvo zdravotnictví nebylo schopno zaručit příjmovým oblastem, kolik a jaké skupiny evakuovaných osob dostanou. Nejdůležitější bylo co nejrychleji vypravit matky a děti z Londýna, a proto se vyvíjelo maximální úsilí dosáhnout toho v co nejkratším čase. Navzdory dopravním problémům úzkost vlády nepolevila a dále se snažila rychle evakuovat civilisty. Tato situace by byla pochopitelná, pokud by byl Londýn pod bombovým útokem. Protože tomu tak nebylo, veřejnost byla rozladěná. Vinila vládu, ministerstvo zdravotnictví a radu Londýna za zmatek, který následně nastal v příjmových oblastech. Tento přesun se vžil do paměti lidí jako „*the Great Trek*“⁶⁹, neboli velké putování, a to pro svoji masovost. Walter Elliot, ministr zdravotnictví, popsal tento manévr následovně: „...*exodus větší než za dob Mojžíše...*“.⁷⁰

Sylvia Woodeson, již bylo v roce 1939 dvacet let, vzpomínala následovně: „*Vzpomínám si, jak se matky snažily zadržovat slzy, když jejich malé holčičky a chlapečci maširovali na vlakové nádraží. Děti byly vzrušené, ale maminky byly bledé a měly ztrhaný výraz ve tváři.*“⁷¹

Betty Jones vzpomínala takto: „*Bylo mi skoro 10 let, když mě evakovali, společně s ostatními dětmi z Manorway School dne 2. září 1939. Posadili nás do autobusu mířícího do stanice Tilbury Riverside, kde jsme se pak přesunuly na parník. Byl zamračený studený den. Seděla jsem na horní palubě a čichala k citrónu, podle rady mé maminky, aby mi nebylo špatně.*“⁷²

Evakuované osoby se přesouvaly londýnským metrem do okrajových částí Londýna a odtud pokračovaly buď vlakem či autobusem. Vlaky odjížděly ze stanic v rozmezí devíti minut. Autobusy se používaly jednopodlažní nebo dvoupodlažní. Využita byla například i

⁶⁷ Kontrolu a plánování tras měla na starosti policie. Také se starala, aby vše proběhlo tak jak má. *The National Archives*, London – Kew, AN 2/13/17.

⁶⁸ Před válkou se pomýšlelo na zachování stejných školních skupin, a aby byl stejný odpovídající typ školy v bezpečných oblastech.

⁶⁹ BROWN, c. d., str. 16.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ INGLIS, c. d., str. 13.

⁷² BROWN, c. d., str. 17.

lodní doprava.⁷³ Když vlak opustil nádraží, hlavní vedoucí stanice dostal telegram s textem oznamující cíl, do něhož vlak směřuje, a poté kontaktoval odpovědnou osobu v příjmové oblasti, aby se vše připravilo na příjezd evakuovaných osob.⁷⁴ Ve Skotsku byla doprava také obtížná, a to především z důvodu velkých vzdáleností mnoha příjmových destinací a důležité také bylo dopravit děti do cíle ještě před setměním. Mnoho londýnských potíží se však Skotsku vyhnulo. Počet evakuovaných zde byl menší a nebyly zde problémy se shromažďováním dětí. Ale i přes tyto výhody se objevily chyby. Úřady z evakuačních oblastí oznámily příjmovým zónám, jaké skupiny evakuovaných osob mají očekávat. Když však přijely jiné, místní lidé, kteří byli na jejich příjezd důkladně připraveni, byli samozřejmě rozhořčení.⁷⁵

V příjmových oblastech se zatím všichni připravovali na příjezd nových obyvatel. Úředníci, pověřeni starostí o ubytování, kontrolovali seznamy volných pokojů a aut, jež měli dopravit evakuované do jejich nových domovů. Místní lékaři se přihlašovali k provádění vstupních lékařských vyšetření. Na vlakových nádražích čekaly zdravotní sestry s případným poskytnutím pomoci. Ženy z WVS⁷⁶ pomáhaly majitelům domů doplnit zásoby lůžkovin a nádobí. Dobrovolníci připravovali jídlo a čaj pro nově příchozí v nádražních halách. Majitelé domů připravovali vše na příjezd jejich hostů. Situace ve vlacích na cestě do příjmových oblastí také nebyla jednoduchá. Učitelé a dobrovolníci neměli chvíli klidu. Pro děti to bylo v podstatě dobrodružství: tu se ukázaly krávy na polích nebo zajíci či jiná zvířata, všude lesy a řeky, a kvůli tomu určitě chvíli neposeděly. K tomu ukusovaly svačinu a pily limonádu, kterou jim maminka připravila. Pak jsou tu samozřejmě základní potřeby. Jenže toalety byly až na koncích vagónů. Prodírat se přes plný vůz nebylo snadné i kvůli počtu osob, které měly v tu chvíli stejnou potřebu. Když děti omrzela krajina a už nebylo co číst, nálada ve vagónu se začala stupňovat. Děti znučené dlouhou cestou začaly zlobit, ty nejmenší začaly podrážděnou atmosférou ve vozu plakat a matky z toho byly nervózní. V tu chvíli dobrovolníci museli uklidňovat maminky s nejmenšími dětmi a učitelé zabavit ostatní děti, třeba zpívat nebo vyprávět příběhy a pohádky. Vlak nakonec začal zpomalovat, zastavil a vyčerpaní cestující

⁷³ HOLMAN, c. d., str. 8.

⁷⁴ Cílové destinace nebyly do poslední chvíle známy kvůli možné sabotáži nepřítele. ANDERSON, c. d., str. 12.

⁷⁵ WELSHMAN, c. d., str. 47.

⁷⁶ Women's Voluntary Service for Civil Defence v překladu Ženská dobrovolnická organizace při úřadu Civilní obrany.

vystoupili na nástupiště, kde už na ně čekali instruktoři, kteří měli evakuované navést a dopravit k jejich ubytování.⁷⁷

Eric Buchanan, jemuž bylo v roce 1939 deset let, vzpomínal takto: „*Obrovské vzrušení, když jsme se dozvěděli o evakuaci. Zapsaly jsme se ve škole a maminka dostala seznam věcí, které si máme vzít s sebou. Vůbec poprvé jsem měl školní čepici s kšilem a pršiplášť. V den evakuace jsem šel se svou sestrou-dvojčetem a maminkou do školy. Nikdo nám nechtěl říct, kam se evakuujeme. Jeli jsme autobusem do železniční stanice Olympia. Spousty a spousty dětí a matek. Všichni s plynovými maskami v hnědých krabičkách na provázku.*“⁷⁸

Dne 1. září se z Leedsu za sedm hodin přesunulo 40 tisíc osob, v Glasgowě a Edinburghu trval ruch na železničních stanicích až do večera. První dva dny v září se z Rochesteru, Chathamu, Gillinghamu a Rainhamu evakovalo 37 tisíc lidí, 30 tisíc osob ze Southamptonu a Gosportu a 22 tisíc z Birminghamu. Od 1. do 5. září se z Liverpoolu a Birkenheadu přesunulo 36 tisíc lidí.⁷⁹ Za pouhé 3 dny vláda transportovala do bezpečných oblastí na 1 473 000 osob.⁸⁰ V jednotlivých evakuačních oblastech byla reakce na přesun dětí školního věku různá. Mezi nejúspěšnější patřil Manchester, Salford, Newcastle, Gateshead, Liverpool, Merseyside Bootle a další.⁸¹ V těchto evakuačních zónách se podíl účasti na evakuaci pohyboval mezi 61% až 76%. V Londýně se evakovala polovina tamní školní mládeže, zatímco v Glasgowě byl tento podíl o něco nižší (42%). K nejméně úspěšným oblastem patřily Sheffield (15%), Nottingham (22%), Bradford (25%), Derby (27%), Edinburgh (28%). Evakuační procento krajů Birmingham, Coventry, Smethwick, Walsall a West Bromwich činilo dohromady pouhých 24%. Pokud bychom vytvořili kombinovaný podíl všech anglických evakuačních zón a Londýna, vyšlo by nám 47%. Za všechny skotské evakuační kraje by to bylo 38%.⁸²

Když se vláda rozhodla s evakuací začít, mnozí rodiče se museli rozhodnout, zda poslat své dítě či děti do bezpečí. Procento rodičů, kteří se rozhodli rozloučit se načas se

⁷⁷ WELSHMAN, c. d., str. 54.

⁷⁸ HOLMAN, c. d., str. 8.

⁷⁹ BROWN, c. d., str. 20.

⁸⁰ V Anglii se za měsíc září evakovalo: 764 900 samotných dětí školního věku, 426 500 matek s dětmi. Ve Skotsku: 62 059 samotných dětí školního věku, 97 170 matek s dětmi. *The National Archives*, London – Kew, MH 102/2736

⁸¹ CLARK, F. Le Gros, TOMS, R. W. *Evacuation. Failure or Reform*, in: The Fabian Society, Londýn, 1940. Str. 4.

⁸² Procentuální průzkum vytvořený na konci září 1939. TITMUSS, c. d., str. 103.

svými potomky, bylo buď nečekaně vysoké či naopak malé.⁸³ Pohybovalo se v rozmezí od 67% k pouhým 6%.⁸⁴ Chudoba v některých evakuačních zónách mohla zapříčinit toto velké statistické rozmezí. Rodiče, kteří nebyli dobře materiálně zajištěni a měli nedostatek vzdělání, se nechali snáze přesvědčit o nutnosti evakuace. Důvodem bylo i to, že jim vláda přislíbila postarat se o jejich potřeby, pokud své domovy opustí. Jeden či dva průzkumy,⁸⁵ poukázaly na fakt, že menší rodiny posílaly své děti méně pryč. Mnoho těchto dětí buď zůstalo doma, nebo se soukromě evakuovaly se svými rodiči. Většina rodičů také nevěřila vládě, že se o jejich děti dokáže řádně postarat. Důležité bylo, aby vládní evakuační schéma pro děti školního věku získalo jejich důvěru. Proto záleželo na dobře provedených evakuačních přípravách v každé oblasti a na lidech, kteří za ně zodpovídali. V neposlední řadě záleželo též na dobrých vztazích těchto odpovědných osob a rodičů. Úřady, jež byly v přípravách evakuačních plánů důsledné, měly vysokou úspěšnost v přesunu dětí školního věku. Méně důsledné authority až tak vysoká čísla neměly. Orgány, které byly až na poslední chvíli pověřené evakuací, měly málo času se připravit. Tyto faktory, a nejen ty, pak mohly ovlivnit procentuální úspěšnost evakuace. Naskytly se i jiné okolnosti, které na ní mohly mít vliv, pro někoho banální či nedůležité, ale pro téměř každou rodinu mohly být rozhodující. Starší děti musely zůstat doma a postarat se o své mladší sourozence, zatímco jejich matka a otec šli do práce. Nebo byla matka těhotná a bylo potřeba, aby další děti vypomáhaly v domácnosti, neboť jejich otec byl povolán do armádní služby. Každý z těchto faktorů mohl být sice zastíněn stupněm rizika leteckého útoku, častokrát se však vyskytl stoický postoj vyjádřený slovy: „*Má-li jeden z nás zemřít, bylo by lepší, kdybychom zemřeli všichni společně.*“⁸⁶

Během podzimu a zimy roku 1939 znamenala pro Brity automobilová nehoda větší nebezpečí než útok nepřítele. Někteří lidé začali tomuto období říkat „*bore war*“⁸⁷ neboli nudná válka. Už na konci září se někteří evakuovaní začali vracet zpátky do svých domovů. Kampaň ministerstva zdravotnictví nabádala rodiče evakuovaných dětí, aby své děti nechali tam, kde jsou neboli „*Leave Them Where They Are*“.⁸⁸ Průzkum ministerstva zdravotnictví prokázal, že do 10. prosince 1939 se do 50 evakuačních oblastí (celkem jich bylo 81) vrátilo

⁸³ Týká se prvního dne evakuace. Nezahrnuje soukromé evakuace. Tamtéž, str. 104.

⁸⁴ V Gosport a Bootle se evakuovaly 2/3 prioritních osob. V Rotherham to bylo zmíněných 6%. Tamtéž.

⁸⁵ TITMUSS, c. d., str. 105.

⁸⁶ WICKS, B. *No Time To Wave Goodbye*. Londýn, 1985. Str. 196.

⁸⁷ BROWN, c. d., str. 36.

⁸⁸ ANDERSON, c. d., str. 14.

33% dětí školního věku a 64% matek s dětmi.⁸⁹ V lednu roku 1940 se domů vrátilo více jak 80% evakuovaných osob.⁹⁰ Vláda byla zklamaná. Dne 15. února 1940 ministerstvo zdravotnictví vydalo prohlášení, v němž vláda žádala veřejnost, aby pokračovala v dobrovolné evakuaci a zůstala v bezpečných oblastech. Jednou z největších překážek byl nedostatek porozumění, způsobené velkým rozdílem mezi těmi, kteří evakuaci organizují a těmi, kteří ji prožívají. Osoby organizující evakuaci byli vysoce postavení úředníci – muži, z prostředí výše postavených společenských kruhů, poslaní už v raném věku do soukromých škol. Pokud v dospělosti měli děti, ty měli na starost jejich ženy či služebnictvo. Naproti tomu evakuované osoby byly většinou ženy a děti z níže postavených vrstev. Rodinné vazby zde byly velice těsné a rodina znamenala vše. Ministerstvo zdravotnictví se snažilo, aby si porozuměly obě zainteresované strany. Vysílalo osoby, které navštěvovaly rodiny, byly rodinám známy a které by je přesvědčily o nutnosti evakuace. Úřady se snažily odradit děti od návratu domů. Velkým lákadlem se staly prázdniny. Ministerstvo školství požádalo místní školské úřady v příjmových oblastech, aby nechaly školní budovy a hřiště otevřené během prázdnin. V návaznosti na tento požadavek vytvořily rozpis dovolených pro učitele. Rodičům byla umožněna návštěva jejich dětí, od ministerstva školství obdrželi voucher na snížené jízdné. Jízdenky byly na jeden nebo tři dny.⁹¹

Kdyby byl začátek války v Británii jiný, takový, jak vláda očekávala, mnoho z těchto problémů by bylo vidět v poněkud jiné perspektivě. Evakuační plán nebyl navržen pro mírové podmínky. Bezpečnost matek a dětí byla prvořadá. Největší strach byl z bombových náletů, strach, který měli všichni na paměti, když evakuační plány tvořili. Následný účinek na dětskou psychiku zaujímal při přípravách až druhé místo. Pro většinu dětí to byl nepříjemný a bolestivý zážitek. Všechny vazby k rodině a známým místům byly najednou zpřetrhány. Od prvního dne se evakuace stala spíše záležitostí mezilidských vztahů. Takto to vyjádřil v nedělním rozhlasovém vysílání 3. září 1939 Walter Elliot, ministr zdravotnictví: „*První část úkolu je za námi. Krok byl učiněn. Tak jako organizace práce. Nyní musíme řešit další část tohoto úkolu – přizpůsobit se a zabydlet se. Je to nesmírně důležité a nemůže to být provedeno žádnou organizací. Musí to být provedeno samotnými lidmi a jedině dobrá vůle a sounáležitost nově příchozích může dopomoci tomu, aby vše uspělo.*“⁹²

⁸⁹ WELSHMAN, c. d., str. 109

⁹⁰ CLARK, TOMS, c. d., str. 5.

⁹¹ BROWN, c. d., str. 41.

⁹² WELSHMAN, c. d., str. 57.

2.2 Evakuace v létě 1940

V dubnu 1940 „falešná válka“ pro Brity skončila. Německo okupovalo Dánsko a Norsko. V květnu napadlo Belgie, Nizozemsko, Francii a Lucembursko. Británie očekávala, že bude další na řadě. Začala nová etapa evakuace. Dalším důvodem pro evakuaci bylo samozřejmě bombardování. Luftwaffe, které mělo k dispozici letiště ve Francii, v Norsku a dalších zemích, si mohlo udělat z celé země pomyslný terč. Dne 31. května 1940 *Daily Express* zveřejnil článek: „*Strach z bombového útoku, evakuace znovu začíná. Včera v noci se vláda rozhodla položit otázku všem rodičům v evakuačních oblastech v Anglii, i ve Skotsku. Rodiče, kteří si přejí, aby jejich dítě či děti byly evakuovány, necht' je zaregistrují ve školách do pondělního odpoledne. Pan Malcolm MacDonald, ministr zdravotnictví, ve svém projevu minulou noc prohlásil, že vláda nebude nic riskovat, bombový útok je velmi reálný, proto musejí znovu připravit plány pro evakuaci.*“⁹³

Po období takzvané nudné války, jak si ji občané Velké Británie nazvali, se vláda obávala, že většina majitelů domů a místních úřadů nebude již tak ochotná zajistit ubytování pro evakuované osoby. Myšlenka znovuotevření evakuačních ubytoven a kempů se brzy stala zbytečnou. Znovu byla nabídnuta pomoc a opět vláda aktivně povzbuzovala osoby určené k evakuaci. Vytvořila program, podle nějž byly přesouvány skupiny dětí školního věku (bez doprovodu svých matek) v organizovaných výpravách za doprovodu do předem určených cílů. Londýnská rada hrabství se zabývala všemi možnými evakuačními schémata a to nejen pro svou oblast, ale i pro jiná hrabství v blízkosti Londýna. Ministerstvo zdravotnictví rozdělovalo skupiny evakuovaných na základě znalostí o ubytovací situaci s ohledem na potřeby ubytování pro pracovníky ve válečném průmyslu a také vyhodnocovalo požadavky evakuovaných osob v možných cílových oblastech útoku.⁹⁴

Vláda znovu vytvářela plány pro přesun dětí školního věku, nedoprovázených svými rodiči. První na řadě pro evakuaci byl Londýn a následně pobřežní oblasti Norfolk, Suffolk, Essex, Kent, Sussex a Hampshire. Od 13. do 18. června bylo přesunuto 103 tisíc dětí, včetně 61 tisíc dětí z Londýna, do Berkshire, Somersetu, Devonu, Cornwallu a Walesu.⁹⁵ Tento přesun byl řízen podle Plánu V, evakuace známá jako „*trickle*“ neboli postupná evakuace.⁹⁶

⁹³ BROWN, c. d., str. 45.

⁹⁴ *The National Archives*, London – Kew, HLG 7/310.

⁹⁵ BROWN, c. d., str. 45.

⁹⁶ Také kvůli dětem, které se zaregistrovaly později. *The National Archives*, London – Kew, HLG 7/310.

V rozmezí od 7. července do začátku srpna bylo 213 tisíc dětí přilehlých oblastí a 112 tisíc dětí z Londýna přesunuto do bezpečných zón.⁹⁷ Dalším krokem bylo evakuovat děti z 31 pobřežních měst do jižního Walesu a do vnitřní Anglie.⁹⁸

Mavis Kerr na to později vzpomínala takto: „*Byla jsem evakuovaná z Dartfordu dne 14. června společně s dětmi z mojí školy, West Hill. Rodiče mi to řekli den předtím. Moje matka mi řekla, že jsem byla hodná holka a ať nepláču.*“⁹⁹

Doreen Last to viděla podobně: „*V září 1940, po návratu z letních prázdnin do školy, nás všechny svolali do haly a řekli nám, že škola se evakuuje. Měly jsme se sejít v 9 hodin ráno na železniční stanici Colchester North. Pokud jsme měly mladší bratry či sestry nižšího věku než školního, musely se k nám naše matky přidat. Moje sestra měla v té době 5 let, takže matka šla s námi.*“¹⁰⁰

Dne 7. září 1940 začalo bombardování Londýna,¹⁰¹ vláda podnikla okamžité kroky k evakuaci, jež probíhala za bojových podmínek. Na rozdíl od exodu roku 1939 se však v druhé etapě evakuace žádný masový odchod nekonal. Namísto přesunu několika tisíc osob za den se tentokrát evakuace pohybovala v čase několika týdnů a to v závislosti na okamžicích relativní bezpečnosti. V měsíci září 1940 bylo 20 500 dětí bez doprovodu v organizovaných skupinách přesunuto z metropolitní oblasti. V říjnu došlo ke snížení počtu dětí pro evakuaci a ministři začali poprvé diskutovat nad způsobem, jak přesvědčit rodiče, aby poslali své děti pryč. V prosinci bylo přesunuto pouze 760 dětí v organizovaných oddílech. Vláda i navzdory tomuto číslu odmítala po všech možných debatách nutit rodiče k evakuaci, využila proto obrannou směrnici 31C, tento předpis dával úřadům pravomoc poslat pryč z oblasti Londýna každé dítě, které bylo uznáno za zraněné nebo by mohlo být zraněno nepřátelským útokem. V průběhu roku 1941 bylo přesunuto pouze 470 dětí, většina z nich byla mladší pěti let.¹⁰² V září 1940, když vláda představila další dobrovolné evakuační schéma veřejnosti, se rozhodlo přihlásit 13 tisíc osob. Většina těchto lidí se během Vánoc vrátila zpět do svých domovů. V březnu 1941 rostl strach z další invaze nepřítele, následkem toho vláda plánovala další evakuaci. Tentokrát se však dobrovolně přihlásilo pouze 200 osob.

⁹⁷ <http://www.massobs.org.uk/downloads/Evacuation.pdf>, 1. 5. 2014.

⁹⁸ BROWN, c. d., str. 46.

⁹⁹ Tamtéž, c. d., str. 45.

¹⁰⁰ Tamtéž, c. d., str. 47.

¹⁰¹ Tento den se vryl do paměti lidí jako „*Black Saturday*“ neboli černá sobota. INGLIS, c. d., str. 69.

¹⁰² TITMUSS, c. d., str. 358.

Proto vláda nařídila, podle Obranných směrnic, povinnou registraci všech dětí ve věku od 5 do 14 let.¹⁰³ Od 15. září 1940, kdy byla evakuována první organizovaná skupina dětí, do konce září 1941 bylo přesunuto 60 tisíc dětí bez doprovodu v organizovaných oddílech.

Další změnou oproti první etapě evakuace bylo, že vláda požádala rodiče, aby své dítě či děti nedoprovázeli až na vlaková nástupiště. Vláda se chtěla vyvarovat davům na nástupištích a také srdceryvným výlevům některých rodičů, které nepomáhaly dětské psychice. Pokud se rodiče i přes výslovnou žádost vlády rozhodli dovést své dítě až k vlaku, tak jim v tomto počínání zabránil vlakový průvodčí.¹⁰⁴ Na rozdíl od první evakuace ministerstvo zdravotnictví a LCC (*London County Council*)¹⁰⁵ požádaly vlakové společnosti o podávání teplého jídla a nápojů cestujícím. Ty souhlasily pod podmínkou, že jim budou pomáhat dobrovolníci.¹⁰⁶

Přípravy pro organizovanou evakuaci matek s dětmi byly pozastaveny po problémech z roku 1939 a opatrně byly znovu spuštěny 14 dní po začátku bombardování Londýna. Zpočátku se evakuační opatření týkala jen několika částí východního Londýna. Reakce byla ale malá, mnohem menší, než se očekávalo. Proto byl evakuační program rozšířen na celou oblast Londýna a zahrnoval všechny matky s dětmi všech věkových kategorií. V listopadu 1940 zahájilo ministerstvo zdravotnictví a místní úřady intenzivní kampaň, která měla přesvědčit matky s dětmi, aby opustily Londýn. Do konce září 1941 odešlo z Londýna 129 tisíc maminek s dětmi v organizovaných skupinách.¹⁰⁷

Ve Skotsku bylo na jaře 1941 těžce zasaženo město Glasgow a oblast Clydeside. Většina matek a dětí, jež odtud odešly při evakuaci v roce 1939, se během roku 1940 vrátily. To vedlo k druhé a poslední větší evakuaci ve Skotsku. Tentokrát se evakuační schéma rozšířilo i na oblast Greenock, Port Glasgow a Dumbarton. Přes 100 tisíc maminek, dětí a dalších prioritních osob určených k evakuaci odešlo z Glasgowu. Podle údajů z července 1941 našlo útočiště ve skotských příjmových oblastech 142 tisíc osob.¹⁰⁸

Po evakuaci Dunkirku, která proběhla od 27. května do 3. června 1940, dostala vláda Velké Británie mnoho nabídek pro evakuaci dětí od Spojených států amerických a zemí

¹⁰³ BROWN, c. d., str. 47.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Londýnská rada hrabství. Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Téměř 70% matek odešla jen za měsíc říjen. TITMUSS, str. 359.

¹⁰⁸ INGLIS, c. d., str. 72.

Commonwealthu.¹⁰⁹ Vláda sestavila schéma pro zámořskou evakuaci dětí pod 15 let. Děti, které následně přesouvala do zámoří, nazývala „seavacuees“¹¹⁰ Dne 15. srpna byla ustanovena komise *Children's Overseas Reception Board* neboli CORB¹¹¹ pod vedením sira Geoffreyho Shakespeara, která měla schvalovat žádosti o evakuaci dětí do zámoří. Komise obdržela zhruba 200 tisíc přihlášek. Do zámoří bylo posláno 3500 dětí: 836 do USA, 1532 do Kanady, 576 do Austrálie, 353 do Jižní Afriky a 203 na Nový Zéland.¹¹² V srpnu začaly proudit přes Atlantik první skupiny dětí. Komise rozhodla, že tyto děti budou ubytované v soukromých domech a budou navštěvovat tamní školy. Vzdálenost, která dělila děti od jejich rodné země, vyžadovala vyřešit otázku poručnictví. Nejednalo se jen o otázku ubytování, šacení a vzdělávání, ale i zdravotní stav dětí. Co kdyby se dítě vážně zranilo? Toto ožehavé téma vyřešil nový zákon. Po mnoha debatách se rozhodlo, že jediným opatrovníkem dětí bude nejvyšší zástupce Británie (v USA britský velvyslanec a v dominiích guvernér), jenž bude tuto úlohu vykonávat v souladu se zákony Velké Británie.¹¹³ Zákon o dočasné migraci (*The Temporary Migration Law*) nebo také opatrovnický zákon (*Guardianship Law*) byl schválen 12. června 1941.¹¹⁴ Rodiče dítěte evakuovaného do zámoří měli platit 6 šilinků za týden. Tyto peníze putovaly do zámořského fondu, o který se staral CORB.¹¹⁵ Předtím, než se děti nalodily, vláda rozhodla, kterou lodí poplují. Americký prezident Roosevelt byl ochotný převážet děti v amerických lodích, zvláště když na ně Německo přislíbilo neútočit. Britský premiér Churchill nicméně toto zamítl (z důvodu, aby USA nebylo dlužníkem Německu, a také nechtěl USA ohrozit - Británie potřebovala americké zásoby, které dostávala díky zákonu o půjčce a pronájmu). CORB se proto obrátila na vlastníky nizozemských a polských lodí (tyto lodě stačily uprchnout před Němci). Ale ani tyto děti se nevyhnuly nebezpečí. Dne 30. srpna 1940 napadla loď SS *Volendam* vezoucí evakuované děti ponorka. Naštěstí se nikomu nic nestalo. Takové štěstí však neměla o dva týdny později dne 17. září loď SS *City of Benares*, na níž zemřelo 73 evakuovaných osob.¹¹⁶ Po potopení lodi *City of Benares* Geoffrey Shakespeare navrhoval, aby se pro přepravu dětí použily rychlejší lodě doprovázené válečnými plavidly. Předseda vlády a admirálita v prvé řadě neschvalovali celý zámořský

¹⁰⁹ *The National Archives*, London – Kew, CAB 67/7/2.

¹¹⁰ BROWN, c. d., str. 51.

¹¹¹ *The National Archives*, London – Kew, CAB 67/7/29.

¹¹² INGLIS, c. d., str. 105.

¹¹³ *The National Archives*, London – Kew, CAB 67/7/2.

¹¹⁴ INGLIS, c. d., str. 108.

¹¹⁵ *The National Archives*, London – Kew, CAB 67/7/2.

¹¹⁶ <http://www.massobs.org.uk/downloads/Evacuation.pdf>, 3. 5. 2014.

evakuační plán. V důsledku toho CORB v říjnu 1940 ukončila projekt zámořských evakuací.¹¹⁷

Betty Goodyear na to vzpomínala takto: „*Moje sestra a já jsme měly jít do Kanady. Byly jsme sponzorovány ředitelkou v Kanadě, která byla přítelkyní ředitelky naší školy. Byly jsme naočkovány a čekaly oznámení data našeho odjezdu, když přišly zprávy, že byla torpédována loď a potopena se spousty dětí na palubě. Naše loď a celé schéma se poté zrušilo.*“¹¹⁸

Jack Keeley, jemuž bylo v roce 1940 devět let, později napsal: „*Nebyl jsem připraven na cestu do Kanady. Neměl jsem žádnou představu, co takový výlet obnáší. Byl to nápad mého viktoriánského šestašedesátiletého otce. Jely jsme vlakem do Liverpoolu, tam jsme zůstaly dva nebo tři dny ve škole. V pátek 13. září v 6 hodin večer jsme se nalodily na City of Benares. Věděly jsme, že míříme do Kanady, ale nevěděly jsme jakou dálku, musíme urazit. Čtvrtý den na lodi na nás zaútočila německá ponorka. Byly jsme v postelích, když se ozvala ohromná rána. Loď byla doslova provrtaná a já jsem se ocitl ve vodě. Ztratil jsem boty a pomyslel si, co tomu asi řekne otec. Pak jsem uviděl člun s dvěma muži. Vytáhli mě do něj a snažili se mě zahřát. Nebyl jsem vystrašený, ale zuby mi cvakaly jak kastaněty. Zdálo se mi, že jsme na tom člunu byli celou věčnost. Živili jsme se sušenkami, co jsme našli v kredenci, která plavala kolem. Také jsme měli plechovky mléka a trochu vody. Dopili jsme poslední plechovku mléka a v tom jsme uviděli válečnou loď. Byla to HMS Hurricane, byl to nádherný pohled po 48 hodinách strávených na moři. Ta nás vzala zpátky do Glasgowa.*“¹¹⁹

V této etapě se také odehrála evakuace Normanských ostrovů, které se nacházejí v Lamanšském průlivu nedaleko francouzského pobřeží Cotentin.¹²⁰ Evakuace Normanských ostrovů se zvažoval již před válkou, ale nikdy o ní nebylo definitivně rozhodnuto. Dne 16. června 1940, kdy padla Francie v boji s Německem, ministerstvo vnitra rozhodlo, že není možné ostrovy úspěšně bránit, a proto by měly být opuštěny. Dne 18. září byly ostrovní úřady o tomto rozhodnutí informovány a následující den to tisk oznámil veřejnosti. Dále se v tisku uvádělo: „*Všechny děti budou poslány na pevninu zítra – matky mohou doprovázet ty děti,*

¹¹⁷ HOLMAN, c. d., str. 25.

¹¹⁸ BROWN, c. d., str. 51.

¹¹⁹ INGLIS, c. d., str. 121.

¹²⁰ Normanské ostrovy netvoří jeden politický celek, ale dělí se na dvě správní oblasti, zvané anglicky *bailiwicks* – Bailiwick of Guernsey a Bailiwick of Jersey. Tyto oblasti netvoří část Spojeného království, ale jsou, podobně jako ostrov Man, dependencí britské koruny. Obě ostrovní državy mají rozsáhlou autonomii, včetně vlastních zákonodárných sborů. http://cs.wikipedia.org/wiki/Normansk%C3%A9_ostrovy, 3. 5. 2014

kteřé ještě nenabyly školního věku.“¹²¹ Toto oznámení také oslovilo muže mezi 20 a 33 lety, kteří by se chtěli přidat do armády, a každou osobu, která by chtěla opustit ostrovy. Reakce byla na každém ostrově jiná: polovina obyvatel ostrovu Guernsey si přála odejít, zatímco na ostrově Jersey se chtělo přesunout jen 20% obyvatel. Zhruba 29 tisíc ostrovanů bylo evakuováno od 19. do 28. června 1940.¹²² Dne 1. července ostrovy padly do rukou Němců. Evakuovaní lidé se usadili hlavně ve Skotsku, na západě Anglie, v Lancashire, Cheshire a ve West Riding. V Londýně vláda ustanovila komisi *Channel Islands Committee* pod vedením M. E. Weatheralla, která měla dohlížet na sociální zabezpečení ostrovanů.¹²³

Rozsáhlé bombardování Británie v letech 1940-41 vedlo k tomu, že evakuační politika musela být flexibilní, jak jen to bylo možné. Po váhavém začátku na podzim roku 1940 se vládní evakuační politika přizpůsobila požadavkům, které na ni byly kladeny v roce 1941. Města, jež byla považována za bezpečná, se v okamžiku bombardování stala nebezpečnými. Například Plymouth, Southampton, Swansea a Barrow.¹²⁴ Z některých měst se na jaře 1941 doslova stala města duchů. Města jako Dover, Clacton, Eastbourne, Folkestone, Margate a Southend hlásily odchod více než 50% svého obyvatelstva.¹²⁵ Zdálo se, jako by německé terče byly vybírány náhodou. V této době se objevil i fenomén zvaný „trekking“,¹²⁶ za normálních okolností se tento termín překládá jako putování, cestování, pěší turistika. Za války to ale znamenalo vzít rodinu, děti a přesunout se z místa zasaženého bombou a nalézt útočiště někde jinde. Mnoho rodin jednoduše nasedlo do aut a jelo naslepo někam na venkov.

Za druhé evakuace bylo přesunuto méně dětí a matek než za evakuace první.¹²⁷ Mnoho problémů za první evakuace se opakovalo i při druhém přesunu. Vznikly i nové problémy z důvodu bojových podmínek, za kterých druhá evakuace probíhala. Tyto problémy, nové i staré, vedly ke změnám v evakuačních plánech, evakuační politice a v oblasti sociální péče.

¹²¹ BROWN, c. d., str. 53.

¹²² ANDERSON, c. d., str. 12.

¹²³ BROWN, str. 57.

¹²⁴ INGLIS, c. d., str. 71.

¹²⁵ Tamtéž, str. 73.

¹²⁶ Tamtéž, str. 70.

¹²⁷ Přesunuto bylo 1 250 000 osob. HOLMAN, c. d., str. 43.

2.3 Poslední fáze evakuace 1942-45

Na začátku roku 1942 si vláda kladla otázku, zda by měla ukončit evakuaci. Německo již delší čas nezaútočilo a mnozí evakuovaní by se určitě rádi vrátili do svých domovů. Mělo by ministerstvo vnitra ukončit evakuaci a přesunout $\frac{3}{4}$ milionu evakuovaných osob zpět do měst, kde byly poškozené domy a školy útokem nepřítele? Co když bombový útok začne znovu? Co když začne osvobozování Evropy? V příjmových oblastech však silně převládal názor ukončit evakuaci. Města již nebyla bombardována. Nic nenasvědčovalo tomu, že by nepřítel chtěl znovu udeřit. Tak proč by majitelé domů, kteří poskytli přístřeší evakuovaným osobám, měli i nadále tolerovat přítomnost cizích lidí ve svých domech. Tyto argumenty ve prospěch ukončení evakuace byly sice oprávněné, ale vláda nemohla jednoduše a upřímně odpovědět veřejnosti. Nemohla otevřeně mluvit o svých problémech: o plánech uzavřít přístavy pro civilisty, když se blížil Den D; o strachu z možné následné invaze, z těžkých bombových útoků, z plynových útoků a útoků tajných zbraní. Z těchto důvodů válečný kabinet po přezkoumání evakuačních plánů na jaře 1942 rozhodl, nadále udržovat evakuační schéma aktivní.¹²⁸ Kromě těchto důvodů zde byly i další, které přesvědčily vládu nechat evakuační plán stále činný. Ukázaly se sociální potřeby určitých skupin obyvatel v Londýně a dalších městech, zejména těhotných žen, starých lidí a malých dětí. Poptávka po ubytování v soukromých domech, ubytovnách a dalších neustále rostla. Potřeba krátkodobého ubytování pro psychicky unavené členy rodin, jejichž bratr, syn nebo otec sloužili v armádě. Pokud by byl evakuační plán ukončen, muselo by jej nahradit organizační schéma podobného typu. K dispozici by ihned mohl být takzvaný chudinský zákon. Ale ani tato alternativa by nebyla politicky a sociálně proveditelná, když většina těchto sociálních potřeb vznikla v rodinách, které měly muže v armádní službě. Proto muselo být evakuační schéma i nadále aktivní.¹²⁹

V letech 1942-43 a v prvních šesti měsících roku 1944 pokračovala evakuace malých dětí do obytných školek a těhotných žen do domů pro ženy v očekávání v daleko větší míře, než tomu bylo v roce 1941. Zařízení pro ubytování dětí školního věku, nedoprovázené svými rodiči, byla udržována v chodu do konce roku 1942, poté byl jejich počet omezen až na

¹²⁸ Ministerstvo zdravotnictví vypracovalo detailní plány operace nazvané „*Rivulet and Missouri*“, kdy počítalo s možností odchodu velkého množství lidí z bombami zasaženého Londýna a pobřeží Anglie (přístavy, které by byly vhodné k naložení velkého počtu osob), když byly zahájeny přípravy operace Overlord (vyložení spojeneckých jednotek v Normandii). V letech 1941-44 ministerstvo připravovalo plány pro ochranu obyvatelstva před plošným bombardováním, nepřátelskou invazí, útoky plynu a nových zbraní. S naprostým utajením ministerstvo připravovalo například: tisíce jízdních řádů, zásoby jídla a dalších nezbytných věcí, rezervovalo ubytování pro osoby bez domova... *The National Archives*, London – Kew, CAB 102/671.

¹²⁹ TITMUSS, c.d., str. 425.

některé oblasti (Southampton, Hull, Portsmouth, Plymouth a další města).¹³⁰ Jediné schéma, které se přerušilo z důvodu nízké poptávky od druhé poloviny roku 1941, bylo pro matky s dětmi. Toto schéma bylo přerušeno v březnu roku 1942.¹³¹

Když v noci na 13. června 1944 na Londýn spadla první „létající“ bomba V1¹³² (malá bezpilotní letadla naplněná výbušninami vysílaná z Francie, lidmi přezdívány „doodlebugs“ nebo „buzz bombs“ podle zvuku, který vydávaly),¹³³ evakuace se opět rozběhla naplno.

Penny Tweedie, již byly v roce 1944 čtyři roky, vzpomínala: „Doodlebugs byly opravdu děsivé. I teď si je dokážu živě vybavit a zvuk, který vydávaly, byl strašný.“¹³⁴

Po tomto útoku se v Londýně a v hrabstvích v jihovýchodní Anglii objevil požadavek na plné obnovení evakuačních ubytovacích zařízení pro matky s dětmi. Díky informacím, které vláda dříve získala o držení nové nepřátelské zbraně (rakety dlouhého doletu), učinila určitá přípravná opatření. Dne 1. července 1944 vláda požádala Radu hrabství Londýna o povolení zahájit evakuaci a přijala odpovědnost jako „vysílací“ autorita za matky a děti žijící ve velkém pásu mezi Londýnem a pobřežím („bomb alley“ neboli bombová alej, jak této části země lidé říkali), taktéž za osoby žijící v severním, východním a západním Londýně.¹³⁵ První skupiny dětí školního věku a matky s dětmi opustily Londýn 5. července 1944.

Harry Salmon, v roce 1944 dvanáctiletý, na to vzpomínal takto: „Nevím, co bylo horší, jestli létající bomby nebo raketové. Bylo divné, že nebyly řízeny piloty. U pilotovaných letadel jste věděli, že musí někdy odpočívat, ale u tady těch malých hororových věcí jste si nikdy nebyli jisti.“¹³⁶

¹³⁰ Děti, které dosáhly věku pěti let, musely opustit školky a každý měsíc se muselo najít zhruba 600 míst pro ubytování v letech 1942-44. Pro tyto děti bylo těžké najít dobré ubytování z důvodu dobrého a láskyplného zacházení, které potřebovaly. Mnoho z těchto dětí strávilo většinu svého života v ústavní péči, nebyly obeznámeny s ulicemi, obchody, penězi a rutinou normálního domova. Častokrát se stalo, že byly obviněny z drobné krádeže a byly přesunuty do ubytoven pro problémové děti. Do roku 1943 jich bylo mnoho přesunuto z jedné vládní instituce (školka) do jiné (ubytovna) bez možnosti zakusit normální život. Ostatní děti zůstávaly ve školce do věku šesti nebo sedmi let (bez školního vzdělání) z důvodu nedostatku ubytovacích míst. Tamtéž.

¹³¹ Soukromě se evakuující osoby měly možnost využít pomoci vlády, tzn. ubytovací potvrzení, osvědčení a bezplatné jízdenky. Tento typ evakuace začal v druhé evakuační etapě v důsledku bombardování. INGLIS, c. d., str. 139.

¹³² ANDERSON, c. d., str. 14.

¹³³ INGLIS, c. d., str. 135.

¹³⁴ Tamtéž, str. 141.

¹³⁵ TITMUSS, c. d., str. 427.

¹³⁶ INGLIS, c. d., str. 143.

Během několika příštích týdnů byly všechny vlaky mířící na západ, sever a do oblastí střední Anglie přeplněny evakuovanými osobami. Bombový útok na jihovýchodě Anglie změnil již zastaralé rozdělení země na nebezpečné, neutrální a bezpečné oblasti. Zóny, dříve považované za bezpečné, změnil status na evakuační a naopak. Období, v němž evakuace probíhala, bylo kratší než v roce 1940-41. Trvalo pouze dva měsíce. V srpnu, kdy bombové útoky přestávaly, ustávala i poptávka po evakuaci. Z tohoto důvodu vláda 7. září 1944 pozastavila některá evakuační schémata.¹³⁷ V červenci a srpnu, kdy evakuace probíhala, bylo přesunuto 307 600 matek a dětí z Londýna a jihovýchodních oblastí Anglie. Mnohem větší množství, asi 552 tisíc matek s dětmi, starých lidí a osob bez domova, učinilo svá vlastní evakuační opatření s využitím vládní pomoci ve formě ubytovacích certifikátů a bezplatných jízdenek.¹³⁸ Od 5. července do 7. září 1944 vláda evakuovala asi 1 milion osob.¹³⁹

Celá evakuace proběhla hladce bez nějakých zvláštních problémů. Oblasti na severu a ve vnitřní Anglii, jimž byl změněn status z evakuační na bezpečný, musely upravit svá schémata. Místo přesunu matek a dětí pryč je v tomto období přijímaly. Změnu zaznamenaly i oblasti v jihovýchodní Anglii, které byly dříve považované za bezpečné, staly se nebezpečnými v okamžiku útoku „létajících“ bomb. Úřady v této zóně musely evakuovat školky s malými dětmi, domy pro nastávající matky a ubytovny. V důsledku tohoto útoku úřady přestěhovaly děti a zaměstnance z asi 90 školek a škol mimo cílové zóny.¹⁴⁰ Zatímco v létě probíhala evakuace, vláda v této době vytvářela plány pro případný útok raketových bomb V2¹⁴¹ (délka 14 metrů, váha 14 tun, vysílány byly z Holandska)¹⁴². Válečný kabinet ustanovil zvláštní komisi pro důsledky útoků raketových bomb (*the Rocket Consequences Committee*), která se poprvé sešla 3. srpna 1944.¹⁴³ Na tomto zasedání členové výboru přijali plány: pro evakuaci 500 tisíc osob z Londýna a jeho okrajových částí; plány pro zřízení přijímacích středisek v bezpečných oblastech, které by zajistily ubytování a jídlo pro uprchlíky; přesun průmyslových a klíčových výrobních jednotek; přesun ministerstev a pacientů londýnských nemocnic. První raketa dopadla na Londýn v den, kdy vláda oznámila pozastavení všeobecných evakuačních opatření (8. září 1944).¹⁴⁴ Navzdory těmto zvláštním

¹³⁷ BROWN, c. d., str. 61.

¹³⁸ HOLMAN, c. d., str. 61.

¹³⁹ TITMUSS, str. 428.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ ANDERSON, c. d., str. 14.

¹⁴² HOLMAN, c. d., str. 55

¹⁴³ BROWN, c. d., str. 59

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 62.

plánům, které komise vypracovala, a tomuto útoku, vláda nedala pokyn k uvedení schémat do provozu. Musela opět prosit evakuované osoby, aby se nevracely domů. Někteří se totiž začali i přes stále trvající bombardování již v srpnu vracet zpět. Na konci září 1944 proběhlo sčítání evakuovaných lidí, kdy výsledek činil 1 040 000 osob ubytovaných ve všech částech Británie. Toto číslo však neustále klesalo. Vláda se také obávala toho, kam se evakuovaní vrátí. Domy v Londýně byly zničené a i z tohoto důvodu vláda nabádala uprchlíky, nevracet se zpátky, dokud jejich domy nebudou alespoň částečně opraveny.¹⁴⁵

Poslední bomba dopadla 27. března 1945.¹⁴⁶ Evakuace byla oficiálně ukončena 12. července 1945,¹⁴⁷ kdy nastal čas vrátit se domů.

¹⁴⁵ Zničených či poničených domů v Londýně bylo 1 milion až 1,5 milionu. TITMUSS, c. d., str. 430.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 429.

¹⁴⁷ ANDERSON, c. d., str. 16.

3. Příjmové oblasti

Za války ministerstvo zdravotnictví vyhotovilo celkem osm evakuačních plánů, které nejenže měly sloužit jako nástin transportu evakuovaných osob, ale také jako pomůcka pro úřady v příjmových oblastech, jež měly za úkol postarat se o tyto lidi. Po vyhlášení evakuace bylo jejich prvním úkolem ubytovat evakuované osoby ještě před setměním. Průběh ubytovávání v jednotlivých oblastech závisel do značné míry na přípravách provedených předem. Některé oblasti se připravily důkladně, a proto byly schopné lépe se vyrovnat s problémy, které poté nastaly. Ve většině oblastí však po nedokonalé přípravě docházelo ke zmatku v organizaci. Všechny problémy započaly nedostatečnými finančními prostředky a zásobami, pokračovaly nedostatkem zpráv o evakuovaných osobách, zpožděním vlaků a dosáhly pomyslného vrcholu, když všichni přijeli špinaví, hladoví a rozmrzelí. Pokud nebyl určen systém ubytovávání evakuovaných, rozdělování a rozebírání evakuovaných připomínalo scény z trhu s otroky či přehlídek dobytka.¹⁴⁸ Farmáři si vybírali silně vypadající chlapce, a nejrychleji byly rozebrány i pěkně oblečené děti. Matky s dětmi většinou zůstávaly jako poslední, než se jich někdo ujal. Častokrát se stalo, že byly ubytovány v prázdných a ne příliš zařízených domech. Nezřídka se také stávalo, že než aby toto strpěly, raději se vrátily zpět domů.¹⁴⁹

Trvalo několik dní, než se úřady dozvěděly, kolik evakuovaných osob je v které části země. Poté ve velké míře probíhala reorganizace a přerozdělování dětí. Školní skupiny byly rozptýleny, některé byly na nesprávném místě či se dočasně ztratily. Na řadu přišla improvizace, prázdné domy byly zabaveny a přizpůsobeny jako ubytovny, školky či ošetrovny pro nemocné. Ve městech a vesnicích byla doslova „vypleněna“ lékařská zařízení, potřebné byly postele, nábytek, příkrývky, nádobí. Úředníci, ředitelé, zdravotníci, učitelé a dobrovolníci se přeměnili na tesaře, elektrikáře a kutily všeho druhu.¹⁵⁰

Za ubytování zodpovídal místní ubytovací úřad, který jmenoval úředníky pro záležitosti ubytování. Ubytovacím úředníkem se stal obvykle strážník nebo osoba, která se těšila všeobecné úctě a která měla za úkol najít evakuovaným ubytování. Úředníci také měli oprávnění donutit místní obyvatele vzít k sobě domů evakuované osoby, pokud mají alespoň

¹⁴⁸ AKHTAR, L. M. *Intangible Casualties: The Evacuation of British Children During World War II*, in: *The Journal of Psychohistory*, roč. 37, č. 3, 2010, str. 224-251, Academic Search Complete, EBSCOhost, 7. 2014.

¹⁴⁹ BROWN, c. d., str. 64.

¹⁵⁰ *The National Archives*, London – Kew, MH 102/2736.

nějaké volné místo. Stávali se tím většinou terčem kritiky proto, že upřednostňovali majitele domů ze středních a vyšších tříd společnosti (velký dům, ale v poměru k němu málo ubytovaných). Standard byl 1 osoba/1 pokoj, ale byly zde pokoje různých velikostí. V případě opravdu velkých pokojů mohli ubytovací úředníci překročit tento limit. Majitelé domů nemuseli ubytovat evakuované, pokud u sebe neměli doklad o své zdravotní způsobilosti. Nicméně ubytovací úředník mohl postoj majitele ignorovat a ze své pravomoci nařídít mu ubytovat u sebe evakuovaného.¹⁵¹

Některé skupiny dětí byly ze začátku války ubytovány v přímořských letoviscích, které se pro tento účel používaly jako záložní řešení. Další skupiny dětí byly ubytované v letních prázdninových táborech: kempech internátních škol, 20 kempech, které byly v provozu před válkou a patřily místním školským úřadům, tábory pro prázdniny na venkově a kempech pro slabé a podvyživené děti. Brzy se však zjistilo, že tyto kempy nelze používat po celý rok, musely by předtím projít velkými změnami. Jak již bylo uvedeno, v roce 1939 byl schválen *Camps Act*, který povolil zřídit 50 kempů, jež měly v mírové době sloužit jako prázdninové tábory (1 kemp byl pro 350 dětí). V listopadu 1940 bylo postaveno pouze 6 kempů, nicméně v polovině roku 1941 již bylo dokončeno a používáno 30 táborů, ubytováno v nich bylo přes 6 000 dětí ve věku 11-15 let.¹⁵² Kempy byly umístěny na venkově a budovy byly postaveny z cedrového dřeva. Každý kemp zahrnoval třídy, ložnice, jídelnu, ošetrovnu a sociální zařízení. Děti se učily zahradničit, starat se o prasata a drůbež i o provoz domácnosti. Tábory spadaly pod jurisdikci místního školského úřadu, který sídlil v nejbližším městě. Do kempů byly posílány celé školy - děti, učitelé a vybavení škol. Některé tábory byly pouze chlapecké nebo dívčí a několik jich bylo smíšených.¹⁵³

Děti také bydlely v ubytovnách. Zprvu ministerstvo zdravotnictví spolu s ministerstvem školství nepřikládaly hostelům velký význam. Když na jaře 1940 vznikaly nové evakuační plány, bylo rozhodnuto využívat ubytovny ve větší míře, a to jako přechodné bydlení například z důvodu vyléčení kožních nemocí, „očištění“ nebo zde byly ubytovány děti, pro které se ubytování obtížně hledalo. V zimě 1940 vznikalo mnoho hostelů v provizorních prostorech s provizorním počtem zaměstnanců. Většina ubytoven se tak stala centrem pro všechny odmítnuté či handicapované děti. Ke konci roku 1941 byly provedeny první pokusy o klasifikování ubytoven a rozdělování dětí. Postupně byly děti vhodně

¹⁵¹ *The National Archives*, London – Kew, MH 102/2736.

¹⁵² BROWN, c. d., str. 56.

¹⁵³ *The National Archives*, London – Kew, ED 134.

seskupeny a některé ubytovny byly vyhodnoceny buď pro krátkodobý nebo dlouhodobý pobyt. Reorganizace hostelů pokračovala i v letech 1942 a 1943. Ministerstvo zdravotnictví předalo zodpovědnost radám hrabství, které spolupracovaly se sociálními pracovníky a zaměstnanci Výboru pro duševní zdraví. Vynaložené úsilí napomohlo zvýšit úroveň péče o děti v ubytovnách a zlepšit duševní zdraví dětí. V Anglii a Walesu bylo dohromady 619 ubytoven: 38 zůstalo prázdných jako rezerva pro případ nouze, 94 hostelů poskytovalo ubytování dětem ze středních a odborných škol, jimž ubytovny sloužily i jako vzdělávací centrum, 145 ubytoven sloužilo jako psychiatrické léčebny nebo ústavy pro handicapované děti. Kromě těchto ubytoven dalších 9 hostelů posloužilo dětem, které se zotavovaly z nemoci, a 7 pro děti, které dosáhly věku pěti let. Dalších 207 sloužilo pro krátkodobé pobyty dětí, které potřebovaly dočasné ubytování.¹⁵⁴

Většina evakuovaných dětí byla nicméně ubytována v soukromých domech a majitelé domů byli oficiálně považováni za pěstouny. Již od počátku se majitelům soukromých domů, kteří u sebe ubytovali evakuované osoby, platilo. Nebylo překvapením, že někteří spatřovali v evakuovaných zdroj peněz a nechávali si platit, i když u nich už evakuovaní ubytovaní nebyli. Ubytovací úřady proto doporučili svým úředníkům pravidelné návštěvy evakuovaných s cílem kontrolovat jejich stav, zda mají vše, co potřebují, ale kontrolovat i majitele domů, zda si neúčtují nějaké peníze navíc. Rodiče platili osobám, které se staraly o jejich děti, poplatek ve výši 10 šilinků a 6 pencí za jedno dítě, za dvě a více dětí 8 šilinků a 6 pencí. Ubytovací úředník pěstounům předal dokument, na jehož základě si mohli každý týden na místní poště vyzvednout svoji „výplatu“. Ti rodiče, kteří mohli poplatek zaplatit v plné výši, tak měli učinit. Vláda akceptovala fakt, že ne všichni rodiče si mohou dovolit zaplatit poplatek. Rozhodla proto prošetřit finanční prostředky rodičů evakuovaných dětí. Zjistilo se, že jedna čtvrtina rodičů si nemůže dovolit zaplatit ani část. Placením této daně zajišťovali dětem ubytování, stravu a veškerou péči. Každý rodič dítěte dostal od evakuačních úřadů seznam věcí, které si děti měly přivést: „*Kompletní seznam by měl zahrnovat dětskou plynovou masku, spodní prádlo, domácí obuv nebo tenisky, náhradní punčochy nebo ponožky, kartáček na zuby, nůž, vidličku, lžici, hrnek a talíř, hřeben, ručník a kapesníky, teplý kabát nebo přšiplášť.*“¹⁵⁵ Pokud dítěti něco chybělo či nebylo v příliš dobrém stavu (například oblečení a obuv), pěstoun vše nahlásil učiteli či sociálnímu pracovníkovi. Ti se pak postarali,

¹⁵⁴ *The National Archives*, London – Kew, MH 102/2736.

¹⁵⁵ *The National Archives*, London – Kew, ED 135/4.

aby rodiče dítěte byli informováni a buď potřebné koupili, nebo poslali peníze.¹⁵⁶ Vláda spolu s místními úřady pomáhala majitelům domů v zajišťování lůžkovin, kterých byl nedostatek. Proto zřídila v těchto oblastech centrální sklady, z nichž čerpaly místní orgány po pečlivém zvážení požadavků majitelů domů. Dále byli pěstouni také zodpovědní za zdravotní stav dítěte. „*Pěstoun zavolá lékaře nebo sestru, pokud to stav dítěte vyžaduje. Účet z lékárny či od lékaře je poté třeba poslat místnímu úřadu, který zařídí platbu.*“¹⁵⁷ V péči o děti se pěstouni dělili s učiteli, zdravotním personálem a sociálními pracovníky.

Za školní vyučování evakuovaných dětí zodpovídaly místní vzdělávací úřady v přijímacích oblastech. Každý úřad dostal od ministerstva zdravotnictví zprávu, v níž byly nastíněny problémy, které mohou vyvstat. Vzdělávací orgány věděly, o kolik dětí se budou muset postarat, neboť asistovaly ubytovacím autoritám v každé přijímací oblasti. To jim napomohlo při hledání ubytovacích míst, jichž byl dostatek. Alespoň zčásti se přitom musely přihlížet k tomu, zda budou schopné dětem zajistit normální školní výuku z důvodu kapacit škol. Ale přesto se stávalo, že třídy škol byly přeplněné a úřady buď musely hledat náhradní místnosti (pokud bylo venku hezky, děti se učily v přírodě) nebo vytvořily takzvané „dvojitě směny“ (střídání skupin dětí v jedné třídě). Příjmovým oblastem se také nedostávalo školeného personálu. Učitelé odcházeli buď z důvodu narukování k armádě, nebo byli povoláni k jiné práci. Vlivem rychlé evakuace nastal další problém - dělení dětí jedné školy do několika přijímacích oblastí. V tomto případě spolu úzce spolupracovaly vzdělávací úřady, ale i ubytovací autority, protože pokud to bylo možné, došlo k výměně dětí a rozdělené školy se sjednotily.¹⁵⁸ Místní vzdělávací autority spolu s Komisemi pro sociální zabezpečení také zajišťovaly dětem během dne stravu. Nejen aby se ujistily, že děti obdrží alespoň jednou za den plnohodnotné a teplé jídlo, ale také aby ulevily pěstounům.¹⁵⁹ Učitelé spolu se sociálními pracovníky pomáhali pěstounům udržet disciplínu dětí, organizovali mimoškolní aktivity a pomáhali s adaptací.¹⁶⁰

O zdraví evakuovaných dětí se starala Školní zdravotní služba (pod pravomocí místních vzdělávacích úřadů), pak také zdravotní personál v nemocnicích či bylo možné ošetření lékařem doma (tyto dvě služby spadaly pod pravomoc ministerstva zdravotnictví a

¹⁵⁶ *The National Archives*, London – Kew, HLG 7.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ *The National Archives*, London – Kew, ED 138/48.

¹⁵⁹ CLARK, TOMS, c. d., str. 14.

¹⁶⁰ *The National Archives*, London – Kew, ED 134.

Centrální a lokální krizové komise). V každé příjmové oblasti zodpovídal za veškerou zdravotní péči o děti hlavní lékař (jmenovaný oblastní zdravotní službou). S ohledem na riziko možné epidemie či infekčních nemocí přikládalo ministerstvo zdravotnictví velký význam prevenci:

- *„Hygienická opatření – měla na starosti hygienická inspekce, která prověřovala hygienický stav ubytování, dostatečné zásoby vody, stav okolního prostředí.*
- *Dále se prověřovalo, zda dítě či osoby v jeho okolí mají nebo měly nějakou infekční nemoc.*
- *Imunizace.*“¹⁶¹

¹⁶¹ *The National Archives, London – Kew, ED 138/48.*

4. Návrat domů

Již na konci roku 1943 ministerstvo zdravotnictví promýšlelo plány pro návrat evakuovaných osob zpět do domovů.¹⁶² Vláda se rozhodla přijmout zodpovědnost za tento zpětný přesun z důvodu, aby vše proběhlo organizovaně a spořádaně. Detailní plánování začalo na jaře 1944. Útok „létajících“ a raketových bomb zhoršil situaci obyvatelných domů, proto se musely plány pro Londýn a jihovýchodní část Anglie přepracovat. V září 1944 se vláda rozhodla „evakuaci opačného směru“¹⁶³ řídit po etapách s tím, že Londýn byl až poslední na řadě. Nejednalo se o lehký úkol. V den, kdy mohl být naplánován návrat, mohlo být vracejících se několik tisíc nebo celý milion. Matky s dětmi, školky a ostatní evakuované osoby, například z oblasti Londýna, byly rozptýleny po celé Anglii a Walesu. Jak již bylo uvedeno, londýnské školy měly žáky rozesety ve všech příjmových oblastech. Londýnská rada hrabství proto naplánovala návrat následovně: shromáždit děti ze zhruba tisíce ubytovacích oblastí; vytvořit z nich skupiny, které budou vlakem převezeny do Londýna; tam budou roztrženy a odeslány do 80 evakuačních okrsků a odtud bude každé dítě doprovázené ke svému domu.¹⁶⁴ Tyto plány však nemohly být uvedeny do provozu, bylo nutné zjistit určité informace. Každé dítě školního věku nedoprovázené svými rodiči muselo mít svou identifikační kartu. K tomu bylo nezbytné zjistit stav domů v evakuačních oblastech. Pokud byl dům zbourán či byl shledán neobyvatelným, musela se vytvořit opatření, aby dítě mohlo zůstat v příjmové oblasti déle. Dokud nebyly známy tyto údaje a zodpovězeny určité otázky, nemohl být povolen návrat domů. Některé noviny pravdivě konstatovaly, že rodiče některých dětí „zmizely“, aby se vyhnuly přijetí svých dětí? Kolik školek, ubytoven a dalších ubytovacích zařízení je třeba? Kolik rodičů je ještě v armádní službě, vykonává válečnou práci nebo je zraněno? Nemělo smysl, aby vláda a vládní úředníci plánovali dopravní opatření, když dosud nebyly známy všechny okolnosti týkající se dětí.¹⁶⁵

Na konci září 1944 plány pro návrat domů ve většině venkovských oblastí dosahovaly pokročilé úrovně. Konec války byl sice zatím v nedohlednu, ale vláda rozhodla uvést první části plánů do pohybu. První osoby, které se měly vrátit domů, byly evakuované ze severozápadní oblasti Anglie. Ubytovací osvědčení se zrušila, zabavené domy pro evakuované osoby se uvolnily, cestující dostali od vlády bezplatné jízdenky a děti školního

¹⁶² HOLMAN, c. d., str. 171.

¹⁶³ *The National Archives*, London – Kew, MH 102/2736.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Tamtéž.

věku se vracely v organizovaných skupinách. Dále bylo povoleno vrátit se do evakuovaných měst ve střední Anglii a do evakuovaných oblastí Skotska. V říjnu 1944 následovala oblast „bomb alley“ v jihovýchodní Anglii spolu s městy Portsmouth, Gosport, Southampton a městy na pobřeží Sussexu a Kentu. V prosinci 1944 bylo evakuovaným povoleno vrátit se do Doveru a do šesti měst v Kentu. Na konci roku 1944 zbývaly pouze dvě oblasti stále pod evakuačním režimem, a to Hull, Londýn a některá města na východním pobřeží.¹⁶⁶ Návrat londýnských evakuovaných osob je popsán v *War on the Line*, evidenci Southern Railway: „Vlak přijel a okamžitě se seběhli zaměstnanci nádraží, aby pomohli. Každý cestující byl opatřen svým štítkem s cílovou destinací a za úžasně krátkou dobu byli všichni pasažéři shromážděni do skupin podél nástupišť. Některé z dětí byly tak maličké, že se musely narodit mimo Londýn a spatřily jej poprvé. Všichni, až po to nejmenší dítě, byli tišší a klidní. Když se otevřel východ z nádraží, jedna skupina za druhou si to mašírovala k autobusu. Průvodčí hlásil: ‚Hnědý autobus pro fialové štítky.‘ A brzy byl autobus plný či alespoň z poloviny zaplněn, protože ač z toho nebo onoho důvodu, cestujících nebylo nikdy tolik, kolik se očekávalo.“¹⁶⁷

Z průzkumu v březnu 1945¹⁶⁸ vyplynulo, že v předchozích šesti měsících téměř 600 000 evakuovaných osob (z celkem 1 040 200) opustilo příjmové oblasti. Z velké většiny se vraceli Londýňané, což znamená, že schéma pro návrat domů se muselo snížit. Londýnská rada hrabství byla nucena přizpůsobit svůj plán pro mnohem menší množství osob. Připravila vlakové jízdní řády a 10. dubna 1945 poslala kopie plánů (dokument o 5 000 slovech plus 8 příloh) do všech místních úřadů v zemi.¹⁶⁹ Dne 2. května 1945, šest dní před koncem války, dostali všichni netrpělivi Londýňané signál, že se mohou vrátit domů, a to buď v organizovaných skupinách ve vlacích pro tento účel vyčleněných, nebo sami s pomocí bezplatných jízdenek.¹⁷⁰ Vrátit domů se mohli i evakuovaní z Hullu a ostatních východních pobřežních měst.¹⁷¹ Očekávalo se, že pokud vše půjde dobře, 9. července by mohl být proces návratů ukončen. Definitivně byl přesun zpět dokončen až 12. července 1945. Speciálně pro tento účel určených 115 vlaků přivezlo zpět 29 701 dětí školního věku, 21 127 matek s dětmi

¹⁶⁶ TITMUSS, c. d., str. 432.

¹⁶⁷ BROWN, c. d., str. 113.

¹⁶⁸ ANDERSON, c. d., str. 84.

¹⁶⁹ TITMUSS, c. d., str. 433.

¹⁷⁰ ANDERSON, c. d., str. 84.

¹⁷¹ TITMUSS, c. d., str. 433.

a 3 489 ostatních dospělých, dohromady 54 317 evakuovaných osob.¹⁷² Po 2. květnu velké množství matek požádalo o bezplatné jízdenky a dopravilo se do Londýna se svými dětmi samostatně. Zvláštní opatření byla zavedena pro návrat tělesně postižených dětí, školek a dalších skupin.¹⁷³

V září 1944 ministerstvo odhadovalo, že nejméně 500 000 osob bude zpátky přivezeno v rámci vládního schématu. O šest měsíců později se toto číslo zmenšilo na 250 000. Když v červnu 1945 přijel první vlak, číslo bylo opět sníženo na 83 000. Nakonec se vrátilo 54 000 evakuovaných osob vládou organizovaným přesunem.¹⁷⁴ Téměř tři měsíce po skončení války průzkum ministerstva zdravotnictví ukázal, že 76 000 lidí je stále ubytováno v důsledku evakuačního plánu. Velká většina těchto osob se nemohla vrátit z důvodu, že jejich domov byl za války vybombardován, nebo byly jejich domy zabaveny, nebo rodiče dětí bydleli v ne příliš dobrých podmínkách.¹⁷⁵ Problém bydlení byl důvodem, proč tito lidé nadále museli setrvávat v evakuaci určených místech. Od června 1945 do března 1946 proběhlo další sčítání evakuovaných osob, které se nevrátily do svých domovů. Okolnosti problému bydlení mnoha rodin zkoumali sociální pracovníci, zároveň rodinám nabízeli pomoc. Během tohoto období počet osob, které zůstaly, klesl na 38 000. Ubytovací problémy evakuovaných osob se staly odpovědností místních ubytovacích úřadů.¹⁷⁶

Evakuační režim se pomalými krůčky chýlil ke svému konci. Bylo nutné převést evakuační opatření dříve spravované vládou do pravomoci běžných sociálních služeb, na místní úřady a vypracovat plány pro dočasné poskytnutí sociálních právních předpisů pro poválečnou situaci. Jedním z největších problémů bylo vyřešit péči o děti, které zůstaly v příjmových oblastech po ukončení evakuačního stavu. Dne 8. března 1945 ministerstvo vnitra, zdravotnictví a školství jmenovalo Curtisovu komisi pro oblast Anglie a Walesu, pro oblast Skotska Clydeovu komisi.¹⁷⁷ Jejich úkolem bylo prošetřit důvody, proč tyto děti stále zůstávají v příjmových oblastech, a zajistit jim normální rodinný život. Obě komise navrhly, aby byla zodpovědnost za děti, které neodjely domů, svěřena místním orgánům a aby se zřídila komise speciálně pro tyto děti. Na konci války byla vláda přesvědčena, že počet

¹⁷² WELSHMAN, c. d., str. 279.

¹⁷³ TITMUSS, c. d., str. 433.

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 434.

¹⁷⁵ Problémem byl nedostatek čistého ložního prádla, povlečení, ručníků, polštářů, dek a postelí. *The National Archives*, London – Kew, MH 102/2736.

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ HOLMAN, c. d., str. 177.

opuštěných dětí bude vysoký. V tisku i parlamentu se neustále debatovalo o rozpadu rodinných hodnot, narůstajícím počtu rozvodů, o nedostatku rodičovské zodpovědnosti, o mizejících rodičích a nechtěných dětech.¹⁷⁸

Dne 31. března 1946 byl evakuační režim ukončen a obě komise předložily svá zjištění. V bezpečných oblastech v Anglii a Walesu zůstalo 5 200 dětí, ve Skotsku 4 788.¹⁷⁹ V Anglii a Walesu zhruba 3 000 dětí žilo s pěstounskými rodiči, 1 000 dětí bylo ve školkách a ve speciálních školách, zbytek dětí bydlel v ubytovnách.¹⁸⁰ Tyto děti zůstaly buď z důvodu, že neměly žádný domov, kam by se mohly vrátit, nebo byl jejich návrat odložen kvůli rodičům. Pouze velice malý počet dětí byl opuštěn svými rodiči.¹⁸¹ Dne 5. července 1948 byl zaveden nový dětský zákon (*Children Act*), který zkombinoval válečnou a poválečnou sociální a zdravotní legislativu. Ustanovil, že péče o děti do 17 let, jejichž rodiče či poručníci nejsou schopni zajistit dostatečnou péči, se stala odpovědností místních úřadů. Také stanovil založení *Children's Committees* (Dětské komise), které měly pomáhat úřadům, dohlížet na adopci a celkovou péči o děti, a také kontrolovat domy osob, které si k sobě dobrovolně vzaly děti.¹⁸²

Rozel Garnier později na toto období vzpomínala takto: „*Vrátit se domů nám bylo povoleno v říjnu 1944. Cestou jsme ztratili většinu našich zavazadel a několik týdnů jsme žili s pomocí Červeného kříže.*“¹⁸³

Enid Taylor, vracející se na Guernsey (Normanské ostrovy), zaznamenala tuto vzpomínku: „*Pamatuji si, že ten den strašlivě pršelo. Vraceli jsme se domů po pěti letech. Když jsme odcházeli, zanechali jsme náš dům se všemi věcmi. V našem domě žili Němci, tak si můžete představit ten nepořádek, který tu po pěti letech zbyl. Nedalo se tam žít, proto jsme žili s naší babičkou.*“¹⁸⁴

¹⁷⁸ Čísla z matrik například prokazovala vysoký podíl mladých žen těhotných v době svatby, proto se automaticky předpokládalo, že chování mladých žen a mužů je jiné, než bylo v minulosti. Pokud byly publikovány údaje o počtu rozvodů, nebyl tento údaj zveřejněn v souvislosti s nárůstem těchto uzavřených manželství, nebo ve vztahu k různým sociálním skupinám a tak dále. Také by bylo jednoduché přičíst to nestálé lidské povaze. Ale každý případ dítěte byl jiný, proto nelze generalizovat. TITMUSS, c. d., str. 436.

¹⁷⁹ HOLMAN, c. d., str. 177.

¹⁸⁰ WELSHMAN, c. d., str. 293.

¹⁸¹ *The National Archives*, London – Kew, MH 102/2736.

¹⁸² Tamtéž, str. 178.

¹⁸³ BROWN, str. 114.

¹⁸⁴ Tamtéž, str. 114.

Anonymní evakuovaná vzpomínala takto: „*Když jsem přijela domů, dlouhý čas mi trvalo, než jsem k někomu získala důvěru. Svým rodičům jsem už nikdy plně nedůvěřovala.*“¹⁸⁵

Phillipa Russell měla následující zkušenost: „*Když jsme se sestrou přijely, přišel k nám starší muž a zeptal se: „Jste Phil a Sylvia?“ Byly jsme naprosto ohromené, že někdo ví, kdo jsme. Řekly jsme, že ano a zeptaly se, kdo je on. A on odpověděl: „Jsem váš dědeček.*“¹⁸⁶

Co se týče návratu dětí ze zámoří, lidé v Kanadě a v USA, u nichž děti přebývaly, si v roce 1940 neuvědomovali, jak dlouho budou u nich bydlet. Koncem roku 1943 panoval názor, že Británii už déle útok ze strany Německa nehrozí, je dobře zásobená a okouzlení obou zúčastněných stran již vyprchalo, nač to tedy protahovat.¹⁸⁷ Marion Dunham, zastupující *English-Speaking Union* v Bostonu to komentovala následovně: „*Hodně amerických sponzorů britských dětí a jejich matek začalo zjišťovat, že je to velice těžké a nákladné. Zvláště, když si představovali, že sponzoring potrvá jen jeden rok a ne čtyři roky. Někteří lidé si uvědomovali, že by byli rádi jen se svými dětmi, viděli je dospívat. Jiní měli pocit, že britské děti zapomenou, jak jejich rodiče vypadají, a začnou mít Ameriku až moc rádi.*“¹⁸⁸ Britská vláda byla toho názoru, že válka ještě není u konce. Přesun vojenských jednotek a materiálů stále zůstal na prvním místě. Ministerstvo zahraničí prezentovalo své stanovisko takto: „*Neměli bychom riskovat lodní přepravu dětí bez předpokládaného chování nepřítele.*“¹⁸⁹ Britská veřejnost se naopak obávala znovu přizpůsobování se dětí, ale i jejich rodičů. Za návrat dětí ze zámoří zodpovídala *Children's Overseas Reception Board* (CORB) samozřejmě s pomocí ministerstva zahraničí a admirality. Plánování započalo na začátku února 1944.¹⁹⁰

V čele CORB nahradil sira G. Shakespeara Paul Emrys-Evans. Ministerstvo a admirality vytvořily klasifikační systém repatriace zpět do Británie. Tento systém však matkám s dětmi moc nepomáhal, jelikož přednost dostaly osoby, které přispívaly k válečnému úsilí. Nacházely se až na pátém stupínku pod prioritou „B“. ¹⁹¹ Zvláštní kategorie zvaná *the*

¹⁸⁵ SCHWEITZER, P. *Goodnight children everywhere. Memories of evacuation in Word War II.* Londýn, 1990. Str. 49.

¹⁸⁶ PARSONS, STARNES, c. d., str. 115.

¹⁸⁷ Na konci roku 1943 čekalo na repatriaci 3 860 v USA a 8 000 britských žen a dětí. JACKSON, c. d., str. 133.

¹⁸⁸ Tamtéž, str. 126.

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 127.

¹⁹⁰ PARSONS, STARNES, c. d., str. 158.

¹⁹¹ Systém byl rozdělen: AAA priorita – lidé z námořnictva, armády, letectva, zdravotní personál a civilní zaměstnanci pod přímými rozkazy a cestovními náklady vlády Spojeného království; AA priorita – lidé cestující na vlastní náklady, muži a ženy vracující se z vojenské služby, na kterou se dobrovolně přihlásili; A střední priorita – rodiny osob v RAF (Royal Air Force – královské letectvo) sloužících pod Commonwealth Air

White Ensign scheme neboli schéma Bílého praporu (vzniklo v roce 1941) – každý kapitán britské válečné lodi měl právo vzít na palubu každého, koho považoval za vhodného. Na začátku roku 1944 se tento systém setkal s nelibostí ze strany CORBu. CORB se snažilo schéma držet z dosahu pozornosti médií. Lodě, jež mohly děti vzít zpátky do Británie, byly kapacitně omezeny. CORB se obávalo obvinění z nespravedlnosti či snad třídních rozdílů při výběru dětí. A také možných falešných nadějí, které mohly dostat rodiče evakuovaných dětí. Další společnost, která dostala do držení seznamy osob čekající na návrat do vlasti, byla *British Overseas Airways Corporation* (BOAC neboli Britská zámořská letecká společnost). BOAC kontrolovalo přesun po moři i vzduchem.¹⁹²

Lord Halifax, velvyslanec v USA, nesl s nelibostí vládní odmítnutí požadavku na zřízení speciálních repatriačních lodí. Argumentoval, že pokud budou evakuované osoby nadále setrvávat v Kanadě a USA, jejich pozice bude čím dál tím vratší a Británie by tím mohla být politicky „zraněna“. Když Španělsko navrhlo propůjčit jednu ze svých lodí *Manuel Calvo* k prevozu evakuovaných, admirálita tento návrh zamítla. V květnu 1944 pouze jediná loď (*Mauretania*) převezla 1 100 osob, převážně matky s dětmi, z Montrealu do Liverpoolu.¹⁹³ Nadále převládal názor, že britská vláda se k návratu svých občanů staví laxe. Někteří kritici tvrdili, že britská vláda „své lidi“ nechce zpět. Stanovisko bylo spíše takové, že vláda raději čekala, dokud válka neskončí. Španělsko i nadále nabízelo pomocnou ruku, konkrétně lodní společnost *Compañía trans Mediterranea*, a i nadále byla pomoc odmítána. Dalším nápadem bylo použít lodě, které především převážely americké jednotky. V polovině roku 1944 byl přesun jednotek snížen na minimum. Nicméně souhlas USA přicházel pomalu a pouze rodiny příslušníků armády mohly být převezeny těmito loďmi. Sice by to bylo pouze malé číslo v porovnání s tím, co si všichni představovali, ale problém se alespoň posunul o kousek vpřed.¹⁹⁴

Pro soukromé návraty byl monopol udělen cestovní agentuře Thomas Cook a syn. Agentura byla zprostředkovatelem mezi britskou vládou *Exchange Control* (devizová kontrola) a lodní či leteckou společností. V první řadě musel žadatel o repatriaci vyplnit

Training Plan (Letecký výcvikový plán Britského společenství národů) v Kanadě; A nízká priorita – zahrnovala osoby dlečící na Britské ambasádě ve Washingtonu, konzulátu v New Yorku nebo u hlavního zastupitele v Kanadě v národním zájmu, většinou obchodníci; B priorita – zahrnovala všechny osoby včetně osob nevhodných kategorie A; nejnižší kategorie byla tzv. dual nationals – děti napůl britské a kanadské či americké národnosti. JACKSON, c. d., str. 130.

¹⁹² JACKSON, c. d., str. 133.

¹⁹³ Tamtéž, str. 135.

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 136.

formulář a prokázat, kolik peněz má ve své domovině. Cookova agentura vše ověřila a poté požádala úřad pro devizovou kontrolu o uvolnění peněz pro zaplacení přepravy. Cesta lodí z New Yorku do Londýna stála zhruba 250 liber pro dospělého a 125 liber za dítě do 10 let. Cookova agentura též žádala rodiče dětí o zálohu zhruba 70 liber. Jednalo se o ubytování a stravu v přístavu nalodění (většinou New York, méně Montreal), protože bylo možné, že na nalodění mohly děti čekat několik dní. Mnoho rodičů si na tuto zálohu stěžovalo z důvodu financí vynakládaných na cestu z Lisabonu¹⁹⁵ (místo vyloďení) do Londýna, ale také možnosti setrvání v Lisabonu z důvodu nemožné cesty. Začátkem roku 1944 Cookova agentura monopol ztratila. Ministerstvo zahraničí se rozhodlo nebránit dalším cestovním kancelářím v realizaci soukromé repatriace. Nicméně Cookova cestovní agentura nadále zůstávala největším organizátorem.¹⁹⁶

Některé děti musely v zámoří čekat až do úplného konce války, dokud jim vláda nedovolila vrátit se. Většina dětí se navrátila domů v listopadu a prosinci 1945. Některé děti se vrátily domů až v roce 1947.

¹⁹⁵ Portugalsko bylo za 2. světové války neutrální, čímž se stal Lisabon útočištěm pro všechny osoby vracející se zpět do Velké Británie.

¹⁹⁶ JACKSON, c. d., str. 131.

5. Reakce dětí, rodičů a veřejnosti

O poslání dětí či dítěte do bezpečí rozhodovali pouze rodiče. Kdyby byla evakuace povinná, mnoho rodičů by se vyhnulo stresujícímu dilematu „poslat nebo neposlat pryč“. Rodičům, kteří se i přes zjevné nebezpečí rozhodli své dítě či děti ponechat doma, lze rozumět. Obávali se „dalšího domova“; odcizení svých dětí a jejich přilnutí k náhradní rodině; pobytu dětí v pro ně neznámých místech, a také toho, jak by s dětmi zůstali v kontaktu. Rodiče si byli vědomi toho, že pokud se k evakuaci nepřipojí, setkají se s nelibostí ze strany vlády a odsouzením za nezodpovědnost, pokud své děti ponechají doma. Plakáty *Let them Go!* (Nechte je jít!),¹⁹⁷ nabádající rodiče k evakuaci, v nich vyvolávaly otázku, zda jsou dobrými rodiči, pokud děti nechají doma. *Mass Observation* (MO), skupina novinářů zabývajících se veřejným míněním vedená Tomem Harrissonem¹⁹⁸ v květnu roku 1940 prováděla průzkum v městech Southend v Essexu a v Felixstowe v Suffolku. Tázala se rodičů, kteří neevakovali své děti.

Southend, otec sedmiletého dítěte:

MO: „Jaký mají lidé názor ohledně evakuování dětí?“

Otec: „Je to vtipné, nejprve řeknou, že je pošlou pryč a hned nato, že ne.“

MO: „No a neměli by? Vy máte nějaké děti?“

Otec: „Ano, mám chlapce.“

MO: „A co budete dělat?“

Otec: „Nenechám ho jít. Nemusí být o něj dobře postaráno tam, kam ho pošlou.“

MO: „A kam by měl být poslán?“

Otec: „Na venkov. Wales nebo západní Anglie.“

MO: „A proč ho nepošlete pryč?“

Otec: „No, oni tam nic nemají, hladověli tam před začátkem války.“

¹⁹⁷ NICHOLSON, c. d., str. 13.

¹⁹⁸ Tato organizace byla založena v roce 1937 skupinou lidí s cílem vytvořit „antropologii sebe sama“. Tým pozorovatelů a dobrovolných autorů studovali a psali o každodenním životě obyčejných lidí v Británii. http://www.massobs.org.uk/a_brief_history.htm, 17. 6. 2014

MO: „Ale jedině ti nezaměstnaní ve velkých městech a hornických centrech, ale ne na venkově.“

Otec: „No dobře, ale co když budu zabit? Kdo se o něj postará? Tady se o něj může postarat hodně lidí, moje rodina a kamarádi.“¹⁹⁹

Vládní politika držet cílovou destinaci v tajnosti také silně přispívala k neochotě rodičů poslat své děti pryč. Anonymní evakuovaná vzpomínala na reakci její maminky: „Moje matka neustále opakovala, že se bojí, protože neví, kam mě pošlou.“²⁰⁰ Felixstowe, matka malého dítěte řekla MO týmu: „Pošlou tě na dlouhou cestu pryč a ty ani nevíš kam.“²⁰¹ Rodiče, kteří své děti nechali evakuovat, se často cítili, jako by své dítě ztratili nadobro. Mary Collins, evakuovaná z Londýna do Devonu, popsala reakci svého otce následovně: „Na vlakovou stanici mě odvedla maminka. Můj otec s námi nešel. Když jsem opouštěla náš dům s plynovou maskou zavěšenou kolem krku, se jménem na cedulce připnuté na mém kabátě a dostatkem jídla na pět dní, můj otec mě zvedl a pevně mě objal, div jsem si nerozmáčkla nos o jeho rameno. Neřekl ani slovo. Když jsme kráčely po ulici, ohlédla jsem se zpět a on stál u okna a díval se na nás. Zamávala jsem mu, ale on jen konsternovaně stál, tvářil se smutně a hodně mrkal. Nemohla jsem přijít na to, co s ním je.“²⁰² Často se stávalo, že matka či otec již déle nesnesli odloučení, zvláště po návštěvě svého dítěte v příjmové oblasti. Aby odůvodnili svůj čin vzít své děti zpět, předkládali mnoho důvodů: hodně zhublo, stýskalo se mu, nebylo dostatečně živené a umyté...²⁰³ Někteří rodiče však evakuaci brali jako oprostění se od svých rodičovských povinností. Nepříjemným faktem též bylo, že některé matky byly až moc ochotné svěřit své děti někomu jinému. Farář z Haslemere v Surrey poukázal ve svém dopise novinám, že mnoho hostitelů evakuovaných dětí si stěžuje na ztrátu zodpovědnosti rodičů za své děti. Píše: „Znovu a znovu slyšíme o dětech, které nutně potřebují nové boty a oblečení. Tak nutně, že jejich ubytovatelé se cítí zavázáni obstarat jim je ze svých peněz. A rodiče, kteří jsou zbaveni povinnosti platit dětem stravu, nedělají nic, aby pomohli. Odmítají i odpovídat na dopisy. Rodiče nebo jeden z nich může vydělávat dost peněz a úřady by měly najít způsob, jak je přesvědčit, aby neukládaly další břemeno na naše vesnice.“²⁰⁴ Hostitele dětí nelze vinit

¹⁹⁹ INGLIS, c. d., str. 36.

²⁰⁰ CLEMENT, H. *No Time To Wave Goodbye: Wartime Children Fleeing to the Countryside*. Harlow, 1995. Str. 82.

²⁰¹ INGLIS, str. 37.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ *The National Archives*, London – Kew, HLG 7/313.

²⁰⁴ NICHOLSON, c. d., str. 15.

z rozmrzelosti, nicméně názor pěstouna na normu oblečení se mohl lišit od názoru matky evakuovaného.

Každé dítě odloučené od své rodiny si stýskalo a bylo nešťastné. Na začátku své dobrodružné cesty byly nejisté, protože nevěděly, kam míří, a také nevěděly, kdy se vrátí. Mnoho z nich nikdy předtím neopustilo svůj domov. Také se samozřejmě strachovaly o své rodiče, kteří buď zůstali v místech, která byla vystavena bombardování, nebo jejich otec nastoupil vojenskou službu. Jedna evakuovaná vzpomínala: „*Tolik jsem se bála, že moje maminka zemře.*“²⁰⁵ Proto byl důležitý postoj náhradních rodičů, učitelů a dalších osob, které přispívaly k dobrému rozpoložení dítěte.²⁰⁶ Důležitý pro děti byl také kontakt s domovem, s tím pomáhala církev. Kněží navštěvovali evakuované, přinášeli jim zprávy z domova a o Vánocích se snažili, aby všechny děti dostaly vánoční dárek. Nejdůležitější však byl kontakt s rodiči. A to skrze dopisy nebo osobní návštěvu. Návštěva rodičů však byla spíše smutnou záležitostí. Pokud přijeli, loučení bylo nepříjemné a dítě bylo smutné, pokud nepřijeli, dítě bylo také smutné. Některé děti byly ve svých domovech šťastné, některé ne. Jak již bylo řečeno, důležitý byl vztah pěstoun-dítě. Někteří byli se svými pěstouny šťastní, jiní ne. Spíše jimi byli trápeni.

Barry Goodwin, evakuován v 6 letech do rodiny s pěti dětmi, vzpomínal: „*Nikdy mi nebylo dovoleno v sobotu vstát dříve než v půl třetí odpoledne a v neděli jsem musel být v posteli už ve čtyři hodiny odpoledne. I když jsem věděl, že si venku hrají děti. Nedovolili mi jít na setkání všech evakuovaných dětí ve vesnici, která byla pravidelně pořádána. A když děti z rodiny, u které jsem bydlel, šly v neděli na výlet nebo do nedělní školy, já jsem musel jít do postele. Někdy mě poslali do pokoje hned v pátek po škole a vyjít jsem mohl až v pondělí ráno.*“²⁰⁷

Pat Sladden bylo dovoleno jít jen do kuchyně a do svého pokoje. Nesměla do domu chodit předními dveřmi a její oblečení bylo uloženo v kartonové krabici, kterou jí dali, když byla evakuovaná. Ale nejhorší případy se týkaly sexuálního zneužívání a týrání.²⁰⁸ Daphne Hoare se v noci počurávala v posteli. Vždy když se to stalo, musela stát venku v mokré noční košilce uprostřed noci, dokonce i když byla zima. Tommy Thompson bydlel u páru, který

²⁰⁵ SCHWEITZER, c. d., str. 14.

²⁰⁶ U mnoha učitelů jejich aktivity sahaly daleko za rámec povinností. Své žáky navštěvovali v jejich náhradních domovech a organizovali mimo školní aktivity a výlety. HOLMAN, c. d., str. 79.

²⁰⁷ NICHOLSON, c. d., str. 17.

²⁰⁸ AKHTAR, c. d., str. 245.

každý víkend odjížděl pryč a nechával jej napospas bez jídla. Jedna nejmenovaná evakuovaná řekla o svém ubytovacím úředníkovi: „*I po tak dlouhé době si pamatuji jeho jméno, a jak vypadal. Nepamatuji si ho kvůli tomu, že bychom si ho oblíbily, ale z důvodu, že sexuálně obtěžoval mou sestru, pokaždé když jsme s ním někam šly. Divím se, kolik ,ex-evakuovaných‘ si ho pamatuje pro ten samý důvod.*“²⁰⁹ Děti byly zachráněny, když napsaly svým rodičům a pokud se jim podařilo dopis poslat. Některé děti zachránily samy sebe útekem. Jeden malý chlapec ušel 48 kilometrů zpátky domů pouze s pětipencí v kapse. Když přišel domů, dům byl prázdný, proto si lehl pod přístřešek, až ho našla kamarádka jeho matky. Ta si ho vzala k sobě, jelikož chlapcova maminka byla v porodnici.²¹⁰ Jen málo zneužívaných zachránili sociální pracovníci nebo učitelé. Ne všechny děti ale měly na evakuaci hrozné vzpomínky.

Betty Robinson vzpomínala takto: „*Farmář nás nechal dělat drobné práce na farmě. Všechno bylo jiné na rozdíl od domu v Greenwichi. Daly jsme všem zvířatům jména a poprvé jsme viděly, jak zvířata přicházejí na svět.*“²¹¹

Ron Lambert měl velmi dobré vzpomínky: „*Lidé, kteří mě vzali k sobě, byli jako moji rodiče. Brali mě jako vlastního, dávali mi dárky a vždycky jsem měl všeho dost.*“²¹²

Podobně hovořila i Jean Chamberlain: „*Ubytovaná jsem byla u starších lidí, kteří byli velice milí. K mému potěšení měli psa, se kterým jsem mohla chodit na procházky.*“²¹³

O tom, že na názory a mínění evakuovaných se musí pohlížet s nadhledem, se přesvědčila Susan Issacs v jejím *Cambridge Evacuation Survey* (Cambridgeský evakuační průzkum). Zaznamenala názory 300 evakuovaných dětí školního věku z Islingtonu a Tottenhamu, které byly v době druhé evakuační vlny umístěny do Cambridge. Pomoci jí měly dvě skupiny učitelů, které měly za úkol zjistit, jak se děti novému životu přizpůsobují, a to prostřednictvím dvou slohových prací – *What I like in Cambridge*. (Co se mi v Cambridge líbí.) a *What I Miss in Cambridge*. (Co mi v Cambridgi chybí.)²¹⁴ Upřímné odpovědi přišly od skupiny dětí ve věku od 8 do 14 let. Čtrnáctileté děvče napsalo: „*Lidé v Cambridgi jsou ve většině případů namyšlení.*“ Několik mladých respondentů mělo averzi k cyklistům a dopravě. Desetiletý chlapec to vyjádřil následovně: „*To, co nemám rád v Cambridgi je, že*

²⁰⁹ WICKS, c. d., str. 85.

²¹⁰ NICHOLSON, c. d., str. 19.

²¹¹ BROWN, c. d., str. 81.

²¹² PARSONS, STARNES, c. d., str. 74.

²¹³ HAYWARD, c. d., str. 32.

²¹⁴ INGLIS, c. d., str. 52.

v ulicích je hustý provoz a lidé mohou být snadno poraženi.“ Čtrnáctiletý chlapec poznamenal: „*Autobusová doprava v Cambridgi je na výrazně nižší úrovni než v Londýně. Ulice jsou v některých místech velice úzké, přeplněné chodci a dopravou, což je činí velice nebezpečnými.*“ Tyto děti ze severní oblasti Londýna byly v poměrně velkém množství umístěny ve velkých panských sídlech se služebnictvem. Čtrnáctiletá dívka psala: „*Jsem někdy nešťastná z mého ubytování. Služebné se hodně hádají a pro nás je to nepříjemné.*“ Dvanáctiletá dívka poznamenala: „*Vždy jím se služebnictvem a ne s paní domu. Služebnictvo je velice sympatické.*“ Servírované jídlo se také setkala s rozličnými názory. Čtrnáctiletá dívka vzpomínala: „*Máme velice dobré jídlo, například zvěřinu, bažanty, zajíce a další přepychová jídla, která si nemůžeme doma dopřát.*“ Její spolužačka stejného věku naopak nadšená moc nebyla: „*Chybí mi pořádné anglické jídlo, protože moji lidé jsou kontinentální. A jejich příchut' jídla je jiná než ta naše.*“ Co dětem chybělo, byl samozřejmě domov a rodina. Sedmileté děvče si stěžovalo: „*Chybí mi moje panenky, maminka, tatínek a babička.*“ Třináctileté děvče si stýskalo: „*Chybí mi můj bratr a jeho škádlení.*“²¹⁵ Snad všem evakuovaným se stýskalo po domově. Jedna evakuovaná vzpomínala, že její matka jí dala malou mašli do vlasů, kterou si propašovala v kapse u pyžama. Vždy když šla spát, mašli vytáhla a dala mezi svou tvář a polštář pro útěchu. I když byla mašle dárek od maminky jako ozdoba do vlasů, pro evakuovanou měla obrovský citový význam.²¹⁶ Další anonymní evakuovaná si pamatovala: „*Několikrát za den jsem plakal, ať už v soukromí či na veřejnosti.*“²¹⁷

Další věcí, která mohla být překážkou mezi vztahem pěstounů a dětí, byl akcent. Mavis Kerr, evakuovaná do Launcestonu, k tomu poznamenala: „*Teta May měla výrazný devonský přízvuk. Zpočátku jsem jí vůbec nerozuměla, a ani ona mně nerozuměla.*“ Eddie Roland měl podobný problém v Glasgowě: „*Po příjezdu jsme potkali skupinu lidí, kteří si povídali s cizím přízvukem. Upřímně, nerozuměli jsme jim ani slovo, ale myslím, že nám nabízeli ubytování.*“²¹⁸ Tento problém se objevil i v severním Walesu. Hodně dětí sem bylo evakuováno z Anglie a samozřejmě mluvily anglicky, zatímco jejich hostitelé velšsky. Zde pomáhala škola a také učitelé, kteří navštěvovali děti v náhradních domovech a učili je velštině. Walter Hurst psal: „*Moje sestra bydlela s rodinou, která mluvila pouze velšsky, a*

²¹⁵ INGLIS, c. d., str. 52-53.

²¹⁶ Tamtéž, str. 54.

²¹⁷ SCHWEITZER, c. d., str. 14.

²¹⁸ BROWN, c. d., str. 81.

sama se naučila mluvit tak, jako by se tam narodila.“ Betty Goodyear si vzpomínala: „*Naši učitelé nás naučili zpívat velšskou hymnu v angličtině, tak jsme věděly, co ta slova znamenají.*“²¹⁹ Rozdílnost náboženského vyznání také přinášela určité napětí, pokud bylo dítě jiného vyznání než jeho pěstouni. Mavis Kerr psala: „*Moji pěstouni byli metodisté, ale já jsem byla katolička. Ráda jsem však chodila na metodistická setkání.*“ Iris Tilman, ubytovaná u amišů, poznamenala: „*Bylo to zvláštní místo, bez elektřiny, svítily jsme olejovými lampami a záchod byl venku.*“²²⁰

S čím se však museli potýkat pěstouni, a nejen ti, byl stav, ve kterém některé děti přijely. Sir Cecil Weir, zastupitel úřadu Civilní obrany v západní oblasti Skotska, poznamenal: „*Některé děti z chudinských čtvrtí naprosto postrádají hygienické návyky.*“ Vyskytly se děti, které v životě neviděly vanu a bály se, že se utopí. Některé byly vyděšené z čistých pokrývek a prostěradel, protože jejich rodiny je nepoužívaly ke spaní, ale na přikrytí těl nebožtíků. Ředitelka škola v Chepstow napsala následující ve zprávě určené MO: „*Zdá se být problémem, že mnoho dětí se nikdy nenaučilo základům slušnosti. Co se dá dělat s dítětem, které si vezme noviny a jde do rohu salónu místo na toaletu? Množí se příběhy o tom, jak si děti berou jídlo. Některé z nich nebudou sedět u stolu, ale budou chtít sedět na podlaze a jídlo jim musíte podávat. Někteří z nich nevědí, jak používat nůž či vidličku nebo používají pouze nůž. Jiní nemají hygienické návyky. Některé děti šly spát a najednou „zmizely“, pěstouni je našli, jak spí pod postelí, jelikož doma spí pod postelí rodičů.*“²²¹ Jak již bylo uvedeno, problém byl i s oblečením a vhodným obutím. Buď jim naprosto chybělo, nebo bylo v hrozném stavu. Joan Rands vzpomínala: „*K mé babičce přijela dvojčata zhruba v mém věku. Jediné oblečení, které si přivezly, byly čisté bílé ponožky v papírovém sáčku. Babička volala mé matce, zda by jim nepůjčila některé moje a mé sestry oblečení.*“²²² Tyto problémy se objevily hned po začátku evakuace. A okamžitě poté také následovaly prosby o pomoc při zajišťování těchto věcí. Jako první reagovaly americké a kanadské organizace. Pomoc přišla například od maharádži z Gondalu, který poslal 7 500 liber. National Union of Teachers (Národní unie učitelů) odsouhlasila poskytnout na tyto účely 1000 liber ze svého fondu. I když příspěvků bylo hodně, problém se tím nevyřešil. Stížnosti, které se hromadily na ministerstvu zdravotnictví, vedly vládu změnit evakuační politiku. Prvním krok udělalo

²¹⁹ Tamtéž, str. 83.

²²⁰ Tamtéž, str. 84.

²²¹ <http://www.massobs.org.uk/downloads/Evacuation.pdf>, 6. 7. 2014.

²²² BROWN, c. d., str. 85-87.

ministerstvo zdravotnictví v listopadu 1939, kdy vydalo zprávu místním úřadům o poskytnutí oblečení a obuvi. Ředitelé škol v příjmové oblasti hlásili případy nedostatečně oblečených a obutých dětí ředitelům škol v evakuačních oblastech, s vyrozuměním, že nic nebude řečeno na veřejnosti. Na tento problém vláda uvolnila sumu asi 15 000 liber. Ve skutečnosti tento krok a nejen ten znamenal začátek nové sociální služby.²²³

Evakuace ukončila dětem poklidné dětství. Vytrhla je z jejich domovů a většina pěstounů ani učitelů či sociálních pracovníků nedokázala nahradit atmosféru původního domova. Útěchou pro všechny evakuované děti mohla být *Children's Hour* (Dětská hodina) vysílaná BBC²²⁴ a píseň, která program pro děti každý den ukončovala. Píseň *Goodnight Children Everywhere* (Dobrou noc děti, které jste kdekoli):

*„Goodnight, children, everywhere
Your Mummy thinks of you tonight.
Lay your head upon your pillow,
Don't be a kid or a weeping willow.*

*Dobrou noc děti, ať jste kdekoliv
Vaše maminka na Vás dnes v noci myslí.
Položte si hlavu na polštář,
Nebud'te děti nebo smuteční vrby.*

*Close your eyes and say a prayer
And surely you can find a kiss to spare.
Tho you are far away, she's with you night and day.
Goodnight, children, everywhere.*

*Zavřete oči a pomodlete se
A jistě se najde polibek pro Vás.
I když jste daleko, je s Vámi nocí i dnem.
Dobrou noc děti, ať jste kdekoliv.*

*Goodnight children everywhere.
Your Daddy thinks of you tonight.
And though you're far away²²⁵
You'll go home one day.
Goodnight children everywhere.*

Dobrou noc děti, ať jste kdekoliv.

²²³ *The National Archives*, London – Kew, ED 138/48.

²²⁴ Program *Children's hour* vysílaný na BBC fungoval od roku 1922 do roku 1964. Za 2. Světové války byl velice populární mezi dětmi i jejich rodiči. V *Children's Hour* například promluvily princezny Alžběta a Margaret. <http://apps.nationalarchives.gov.uk/nra/online/GB%200898%20R11.pdf>, 8. 7. 2014.

*Váš tatínek na Vás dnes noci myslí.
I když jste daleko
Jednou půjdete domů.
Dobrou noc děti, ať jste kdekoliv.* ²²⁶

²²⁶ SCHWEITZER, c. d., str. 5.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo vytvořit ucelený přehled evakuace dětí. Evakuace provedla ve Velké Británii dalekosáhlé změny. Na základě zkušeností z 1. světové války, které se staly impulsem pro vytváření evakuačních plánů, byla snaha ochránit civilní obyvatelstvo před ničivými následky bombových náletů. Vláda Velké Británie začala evakuaci plánovat již v roce 1924, kdy byl ustanoven Výbor na obranu proti leteckým útokům. Během 30. let se plány částečně pozměnily a upřesnily. V průběhu 2. světové války se plány vyvíjely podle měnící se válečné situace. Samotná evakuace probíhala od září 1939 do července 1945, a to ve třech etapách. První proběhla v září 1939, druhá se uskutečnila v létě 1940 a v průběhu let 1942 – 1945 byl proveden poslední přesun obyvatelstva. Téměř 4 miliony osob, hlavně dětí, bylo na základě těchto plánů vládou evakuováno do bezpečných oblastí. I přes tato opatření byly jejich životy ovlivněny válkou.

Při přípravách evakuace a jejím následném provedení vláda a všechny úřady myslely jen na počty evakuovaných osob, méně už na osoby samotné. Evakuace byla především záležitostí mezilidských vztahů a dotkla se nejen dětí a jejich rodin, ale i velkého množství dalších osob. Město se setkala s venkovem a ne vždy to dopadlo dobře. Veřejnost vládě vyčítala, že evakuace byla plánována s velice malým ohledem na evakuované, s nimiž se nakládalo jako s „pytli brambor“. V první etapě evakuace docházelo velice často k záměně přesunutých skupin, přidělování dětí konkrétním pěstounům probíhalo živelně a příjmové oblasti se musely potýkat s nedostatkem zásob. V dalších dvou etapách se vláda snažila všechny problémy a chyby, které se objevily v předcházejícím evakuačním období, napravit a plány zdokonalit.

Děti byly vystaveny mimořádnému stresu. Téměř nikdo se nezajímal o to, jaký vliv na ně evakuace bude mít, hlavním zájmem vlády a příslušných úředníků bylo, aby evakuace proběhla úspěšně. Mnoho dětí se poprvé setkala s odlišným kulturním prostředím a z toho vyplývajícími zvyky, což pro ně muselo být obtížné. Městské děti například poprvé ochutnaly čerstvou zeleninu a setkaly se s domácím zvířectvem. Musely se přizpůsobit novým životním podmínkám v prostředí bez rodičů. Nikdo se nezajímal o to, jaké škody na nich válka napáchala, hlavně že přežily. Psychické utrpení se změřit nedalo. Některé děti si následky evakuace a odloučení nesly po celý život – neschopnost navazovat hlubší citové vztahy,

komunikace s cizími lidmi, ztráta důvěry k rodičům...Na později pokládanou otázku, zda by nechali své děti v obdobné situaci evakuovat, odpovídaly záporně.

Pro řadu dětí ale evakuace znamenala i příjemné vzpomínky. Poznaly nové prostředí, získaly nové přátele, pobyt prožívaly jako dobrodružství. Pro řadu dětí, které pocházely ze sociálně slabých rodin, byl život v nové rodině značným přínosem. Někteří se i po válce stýkali se svými pěstouny z příjmových oblastí. A pro další děti tito lidé znamenali dokonce více než vlastní rodiče. Evakuace také výrazně napomohla ke zlepšení a rozvoji celkové péče o děti.

V této práci jsem postihla pouze hlavní aspekty evakuace. Nezabývala jsem se podrobněji sociální politikou a jejím vývojem. Práce by měla přispět ke zlepšení povědomí o situaci ve válečné Velké Británii, neboť toto téma nebylo u nás dosud zpracováno. Danou problematiku je možno zkoumat z více úhlů (například evakuace matek a těhotných žen, handicapovaných dětí, dětí mladších pěti let, evakuace z pohledu obyvatel příjmových oblastí, zmíněný vývoj sociální, zdravotní, školské politiky). Proto bych se této tématice ráda věnovala i nadále.

Seznam pramenů a použité literatury

Prameny

The National Archives, London - Kew

AN 2/13/17

CAB 67/7/2

CAB 102/671

ED 134

ED 135/4

ED 138/48

HLG 7

HLG 7/310

HLG 7/313

MH 102/2736

Dobové pamflety

CLARK, F. Le Gros, TOMS, R. W. *Evacuation. Failure or Reform*, in: The Fabian Society, Londýn, 1940.

Odborná literatura

ANDERSON, J., *Children of the war years. Childhood in Britain during 1939 to 1945*. Londýn, 2008.

BROWN, M., *Evacuee: Evacuation in wartime Britain 1939 – 1945*. Stroud, 2000.

CLEMENT, H. *No Time To Wave Goodbye: Wartime Children Fleeing to the Countryside*. Harlow, 1995.

HOLMAN, B., *The Evacuation: A Very British Revolution*. Oxford, 1995.

INGLIS, R., *The children's war. Evacuation 1939-1945*. Glasgow, 1989.

JACKSON, C., *Who will take our children? The British Evacuation program of World War II*. Jefferson, 2008.

NICHOLSON, V. H., *Prisoners of War. True stories of evacuees: Their lost childhood*. Londýn, 2000.

PARSONS, M., STARNS, P., *The Evacuation, the true story*. Peterborough, 1999.

SCHWEITZER, P. *Goodnight children everywhere. Memories of evacuation in Word War II*. Londýn, 1990.

TITMUSS, R. M., *Problems of social policy*. Londýn, 1950.

WELSHMAN, J., *Churchills's children. The Evacuee Experience in Wartime Britain*. New York, 2010.

WICKS, B. *No Time To Wave Goodbye*. Londýn, 1985.

Internetové zdroje

<http://www.massobs.org.uk/downloads/Evacuation.pdf>, (25. 4. 2014).

http://cs.wikipedia.org/wiki/Normansk%C3%A9_ostrovy, (3. 5. 2014).

http://www.massobs.org.uk/a_brief_history.htm, (17. 6. 2014).

<http://www.livingwaterschurch.ws/Books/books/Lewis,%20C%20S/C.S.%20Lewis%20-%20The%20Chronicles%20of%20Narnia.pdf>, LEWIS, C. S. *Letopisy Narnie – Lev, čarodějnice a skříň*. (8. 7. 2014).

AKHTAR, L. M. *Intangible Casualties: The Evacuation of British Children During World War II*, in: *The Journal of Psychohistory*, roč. 37, č. 3, 2010, str. 224-251, Academic Search Complete, EBSCOhost, 7. 7. 2014.

<http://apps.nationalarchives.gov.uk/nra/onlinelists/GB%200898%20R11.pdf>, (8. 7. 2014).